

Rea Uotila-Lindqvist

JA TULEE TYKÖ SE IHMEIDEN VALTAKUNTA

Sanatason arkaismit I. D. Berkowitzin novellien
”Päivänsankarimies” ja ”Särkyvää” käännöksissä

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta

Kandidaatintutkielma

Joulukuu 2025

TIIVISTELMÄ

Rea Uotila-Lindqvist: *Ja tulee tykö se ihmeiden valtakunta*. Sanatason arkaismit I. D. Berkowitzin novellien "Päivänsankarimies" ja "Särkyvää" käännoksissä

Kandidaatintutkielma

Tampereen yliopisto

Kielten tutkinto-ohjelma, suomen kielen opintosuunta

Joulukuu 2025

Tässä kandidaatintutkielmassa syvennyttiin vanhan kaunokirjallisen tekstin sanatason käännostratkeisuihin. Tutkielmassa tarkasteltiin kahden I. D. Berkowitzin vuonna 1919 ilmestyneen novellin vuonna 2019 tehtyä suomennosta. Aineistosta identifioitiin ja luokiteltiin sanatason keinoja, joilla tuotetaan tyylirekisteriltään vanhahtavaa tekstiä. Tutkimuksen teoreettisena viitekehystenä toimi skoposteoria ja siihen läheisesti liittyvä funktioteoria. Aineistoa käsiteltiin aluksi leksikologisesta ja sanasemanttisesta näkökulmasta. Käännostrategioiden tutkimusmenetelmänä käytettiin vertailevaa tekstianalyysiä.

Aineiston leksikaaliset arkaismit luokiteltiin ominaisuuksiensa perusteella kuuteen ryhmään: a) puhtaasti leksikaalisiin, b) leksikaalis-fraseologisiin, c) leksikaalis-morfologisiin, d) leksikaalis-semanttisiin, e) leksikaalis-johto-opillisiin ja f) leksikaalis-foneettisiin arkaismeihin. Näiden lisäksi omana ryhmänä käsiteltiin g) arkaaisia ortografisia ratkaisuja. Näin määriteltyjä arkaismeja sisältäviä segmenttejä analysoitiin paikallisten käännostrategioiden valossa. Käännostrategia-analyysin jälkeen määriteltiin, ovatko valitut taktikat luonteeltaan kotouttavia vai vieraannuttavia, ja ehdotettiin syitä mainittujen taktikoiden ja strategioiden valintaan. Lopuksi tarkasteltiin aineistossa käytettyjen käännostrategioiden ja -strategioiden funktioita sekä koko käännoksen skoposten tärkeysjärjestyksiä.

Tutkimusaineiston analyysi osoittaa, että sana assosioituu menneeseen aikaan semanttisen tai kieliopillisen käyttöhistoriansa, subtekstinsä tai käyttökontekstinsä vaikutuksesta. Useimmat aineiston arkaismeista on käännetty kotouttaen. Kotouttaminen on useimmiten toteutettu kulttuurisena adaptaationa. Sanatason arkaismien tärkeimmät funktiot aineistossa ovat aikasidonnaisen informaation välittäminen, tyylillisten ja ajallisten näkökulmien korostaminen sekä käännostekninen kompensointi. Käännoksen keskeisimmät kääntäjän valitsemat skopokset ovat kulttuuria esittelevä ja välittävä sekä lukijasuuntautunut skopos. Aineistossa lukijasuuntautuneisuus toteutuu kotouttaen eli kohdekulttuurista tuttuja sanoja valitsemalla ja pyrkimällä sujuvuuteen. Tarkastelussa huomattiin, että yksittäiset sanatason arkaismit, käännostrategiat ja ylempien tason käännostrategiat näyttäytyvät käännostekstin funktioiden ja käännoistyön skoposten ilmentäjinä. Arkaisointi ei kuitenkaan aina ole pyrkimyksiltään tai seurauksiltaan yksinomaan kotouttavaa. Alemman tason keinot ja valinnat voivat olla näennäisessä ristiriidassa paitsi keskenään myös ylempien tason strategioiden kanssa.

Tutkimuksen tavoitteena oli paitsi löytää vastauksia tutkimuskysymyksiin myös pohtia arkaisoivan kääntämisen luonnetta ja oikeutusta ensikäännoksen strategiana. Aineiston analyysin perusteella arkaisointia puoltavia funktioita ovat lähdetekstin alkuperäisten merkitysten säilyttäminen sekä tekstin ajallinen ja diakroninen sijoittelu. Arkaismien analyysissä kolmen tason yhdistäminen tuotti aineiston kuvauksen, joka esittelee arkaisointia luontevana ja perusteltuna käännostrategiana esimerkkien valossa.

Avainsanat: arkaismit, arkaisoiva kääntäminen, käännostrategiat, diakronia, kotouttaminen, vieraannuttaminen, skoposteoria, juutalainen kirjallisuus, heprean kieli

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

TEKOÄLYN KÄYTTÖ OPINNÄYTTEESSÄ

Opinnäytteessäni on käytetty tekoälysovelluksia:

- Ei
- Kyllä

Ilmoitukseni mukaan olen käyttänyt opinnäytteessäni tutkielman prosessin aikana seuraavia tekoälysovelluksia:

Tekoälysovellusten nimet ja versiot: [Listaa tähän kaikki tekoälysovellukset ja niiden versiot, joita olet käyttänyt tutkielman prosessin aikana.]

Käyttötarkoitus: [Kuvaa tähän yksityiskohtaisesti, mihin tarkoitukseen ja miten tekoälyä on sovellettu opinnäytteeseen tutkielman prosessin aikana.]

Osiot, joissa tekoälyä on käytetty: [Luettele tähän kaikki opinnäytteen vaiheet ja osiot, joissa tekoälyä on tutkielman prosessin aikana käytetty.]

Olen tietoinen siitä, että olen täysin vastuussa koko opinnäytteeni sisällöstä, mukaan lukien osat, joissa on hyödynnetty tekoälyä, ja hyväksyn vastuun mahdollisista eettisten ohjeiden rikkomuksista.

SISÄLLYS

1 Johdanto	1
1.1 Opinnäytetyön lähtökohdat ja tavoitteet.....	1
1.2 Edeltävä tutkimus.....	2
1.3 Tutkimuskysymykset.....	3
2 Aineisto ja menetelmä	4
2.1 I. D. Berkowitz.....	4
2.2 Berkowitzin tuotanto ja teemat.....	4
2.3 Holokaustia edeltänyt jiddišin- ja hepreankielinen novellistiikka.....	5
2.4 Novellit ”Päivänsankarimies” ja ”Särkyvää”.....	7
2.5 Menetelmä.....	7
3 Teoria	9
3.1 Teoreettinen viitekehys.....	9
3.1.1 Skoposteoria ja funktioteoria.....	9
3.1.2 Kotouttavat ja vieraannuttavat strategiat.....	10
3.1.3 Paikallistaktiikat.....	12
3.2 Keskeiset käsitteet.....	12
3.2.1 Diakronia ja synkronia.....	12
3.2.2 Arkaainen ja arkaisoiva rekisteri.....	13
4 Aineiston analyysi	15
4.1 Sanastoanalyysi.....	15
4.1.1 Leksikaaliset arkaismit.....	17
4.1.2 Leksikaalis-fraseologiset arkaismit.....	18
4.1.2 Leksikaalis-morfologiset arkaismit.....	20
4.1.3 Leksikaalis-semanttiset arkaismit.....	20
4.1.4 Leksikaalis-johto-opilliset arkaismit.....	21
4.1.5 Leksikaalis-foneettiset arkaismit.....	22
4.1.6 Arkaaiset ortografiset ratkaisut.....	22
4.2 Taktiikka-analyysi.....	22
4.2.1 Vierassana.....	23
4.2.2 Käännöslaina.....	24
4.2.3 Kulttuurinen adaptaatio.....	25
4.2.4 Yläkäsitteellä tai alakäsitteellä korvaaminen.....	26
4.2.5 Selittävä käännös.....	26

4.2.6 Lisäys	28
4.2.7 Poisto.....	29
4.3 Arkaisoinnin funktiot ja skopokset.....	30
4.3.1 Arkaisoinnin funktiot	30
4.3.2 Käännöksen skopokset.....	32
4.3.3 Kotouttava vai vieraannuttava käänös?.....	34
4.4 Analyysin yhteenveto ja keskustelu	35
5 Päätäntö	39
Lähteet	43

1 JOHDANTO

1.1 Opinnäytetyön lähtökohdat ja tavoitteet

Tässä opinnäytetyössä syvennyn vanhan kaunokirjallisen tekstin sanatason käännostratkeisuihin. Luokitelen ja analysoin leksikaalisia keinoja, joilla aineistossa a) tuotetaan rekisteriltään vanhahtavaa käännöstekstiä ja b) välitetään lähdetekstin aika(-, paikka- ja kulttuuri)sidonnaista informaatiota suomeksi 2020-luvun lukijoille. Tarkastelen arkaismeja aikasidonnaisen informaation siirtokeinoina ja lähdetekstin maailman näkökulman korostajina. Kohdistan huomioni aikasidonnaiseen informaatioon, mutta tiedostan että paikka- ja kulttuurisidonnaiset käsitteet ovat usein vahvasti kietoutuneet aikadimension. Tarkastelun kohteena ovat erityisesti käännöksen kohdat, jotka eivät vastaa lähdetekstin kielenkäyttöä.

Valitsin tutkimuskohteeksi arkaisoivaan käännösstrategiaan liittyvät leksikaaliset keinot aineistolähtöisesti: sen perusteella, mitkä piirteet I. D. Berkowitzin novellien käännöksissä vaikuttivat tarkastelussa keskeisiltä. Tutkittavan aineiston näkyvimvät rekisteripiirteet ovat havaintojeni perusteella a) vanhahtaviksi tai vanhentuneiksi sanakirjamääritelmien perusteella katsottavat sanat, b) kulttuurisidonnaiset sanat, ilmaiset ja alluusiot (reaaliat) sekä c) yhteiskunnalliseen, sosiaaliseen ja psykologiseen voimattomuuteen tai toiseuteen assosioituvat vanhahtavat idiomit, murre sanat ja toisto. Se, että esiin nousevat korosteisesti idiomit, ekspressiivisanat ja toisto, johtuu sekä tekstilajista että valittujen tekstien yksilöllisistä piirteistä. Sanatason arkaismit eli vanhahtavat sanat rajasin tarkastelun kohteeksi, koska ne muodostavat sopivankokoisen aineiston kandidaatintutkielmassa käsiteltäväksi.

Tutkimus kuuluu leksikologian ja osin myös sanasemantiikan piiriin. Käännöstiedettä se hyödyn-tää vahvasti käännösstrategia- ja -taktiikka-analyysin teorioiden osalta. Kielitieteellistä ja käännöstie-teellistä lähestymistapaa yhdistämällä saadaan tietoa käännöksestä skoposta (käyttötarkoitusta) ja ideo-logisia valintoja toteuttavana prosessina ja tuotteena.

Vieraannuttava ja kotouttava käännösstrategia sekä reaalioiden ja idiomien kääntäminen ovat käännöstieteessä perinteisiä tutkimuskohteita. Sen sijaan arkaaista rekisteriä ja arkaisoivaa käännösstrategiaa on tutkittu harvakseltaan. Arkaismeja on käännöstieteessä tarkasteltu lähinnä uudelleenkäännös-ten yhteydessä eli tutkittaessa kanonisoitujen tekstien diakronista kielensisäistä kääntämistä. Omassa työssäni esittelen tilanteita, joissa arkaisointia voidaan pitää luontevana ja perusteltuna käännösratkai-suna realismia edustavan kaunokirjallisen tekstin ensikäännöksessä, jossa lähdetekstin ja kohdetekstin välinen ajallinen etäisyys on suuri. Aineistotyypin valinnalla pyrin tuomaan uutta näkökulmaa keskus-teluun arkaisoinnin luonteesta ja oikeutuksesta käännösstrategiana.

Juutalaista 1900-luvun alun kirjallisuutta on käännetty suomeksi suoraan tai välikielistä hyvin vähän, eikä sitä myöskään ole Suomessa juuri tutkittu – eräitä Suomeen sijoittuvia tai täällä kirjoitettuja tekstejä lukuun ottamatta (Muir 2014, 2019, 2022, 2023). Juutalaisyhteisöjen kielillä¹ kirjoitettu kirjallisuus on kansainvälisestikin yhä laajalti tutkimatonta. Holokaustin aikaista ja vanhempaa juutalaista kirjallisuutta on käännetty ja julkaistu lähinnä suurilla kielialueilla (englanniksi, ranskaksi). Käännös-oikeuksien vapautuessa toivoisin näkeväni enemmän juutalaisten tekstien käännöksiä ja tekstintutkimusta myös Suomessa. Olen valinnut tähän opinnäytetyöhön tutkimusasetelman, jossa tarkastelen itse kääntämiäni tekstejä – jatkossa käytän siis roolien mukaisia termejä *kääntäjä* ja *opinnäytetyön tekijä* viittaamassa samaan henkilöön. *Sipurim*-novellikokoelman suomennokseni ovat tietääkseni ainoat suomennetut Berkowitzin tekstit; tiedossani ei myöskään ole muunkielisiä käännöksiä näistä novelleista². Niiden tutkiminen lisää osaltaan varhaisen nykyhepreaksi kirjoitetun kaunokirjallisuuden tunnettuutta.

1.2 Edeltävä tutkimus

Arkaisoivaa käännösstrategiaa on tutkittu Suomessa ja maailmalla verrattain vähän. Arkaisointia on käännöksissä käytetty suhteellisen harvoin ja silloinkin lähinnä tiettyihin konteksteihin ja tekstilajeihin (erityisesti fantasia ja historiallinen fiktio) rajautuen. Arkaisointia on erityisen luontevaa tutkia uudelleenkäntämisen yhteydessä: viime vuosina arkaismeja ovat tarkastelleet diakronisen kielensisäisen kääntämisen näkökulmasta esimerkiksi Peeters ja Van Poucke (2023), Kelly Washbourne (2023), Karas (2024) ja Cotter (2025). Suomessa arkaismien käännöstaktiikka-analyysiä on tehnyt Torvinen väitöskirjassaan (2020). Sanastoanalyttistä ja käännöstieteellistä näkökulmaa on suomalaisessa arkaismien tutkimuksessa yhdistänyt etnonyymejä käsittelevässä pro gradu -tutkielmassaan Nurmi (2020).

Arkaisoivaan kääntämiseen liittyviä funktionalistisia teorioita tarkastelen työn teoreettisen taustan yhteydessä luvussa 3. Pohdin myös luvun 4 analyysin yhteydessä, onko arkaisointi sittenkään aina pyrki-
mysiltään tai seurauksiltaan kotouttavaa edes ensikäännöksessä. Tässä hyödynnän ajallisuuteen liitty-

¹ Juutalaiskieli on juutalaisyhteisön kieli, joka koostuu alueella puhutun substraattikielen elementeistä ja joissa on heprean ja/tai aramean piirteitä sekä suuri määrä lainasanoja (Bunin Benor 2022). Se, määritelläänkö juutalaisyhteisön kieli omaksi kielekseen (esim. jiddiš, karaiimi, ladino) vai alueen dominanttikielen paikallismurteeksi (esim. juutalaisamhara, kivruli), riippuu kielipoliittisesta määrittelystä kielten eroavuuden ja itsenäisyyden suhteen. Uudella ajalla juutalaista kirjallisuutta on kirjoitettu paitsi eri maissa kehittyneillä juutalaisyhteisöjen kielillä myös hepreaksi ja paikallisilla valtakielillä.

² Berkowitzilla oli tapana laatia novelleistaan rinnakkaisversiot jiddišiksi ja hepreaksi (Brenner 2016: 146). On todennäköistä, että myös ko. novelleista on aikoinaan julkaistu Berkowitzin itsensä tekemät jiddišinkieliset käännökset. En kuitenkaan ole pystynyt löytämään arkistoista tai digitoiduista kokoelmista todisteita niiden olemassaolosta.

vää käännöstieteellistä keskustelua, muun muassa venutilaisiin kotouttamisen ja vieraannuttamisen linjauksiin pohjautuvia kriittisiä ja tarkentavia mielipiteitä.

1.3 Tutkimuskysymykset

Aineiston käännöstyön haasteet liittyivät vanhan kaunokirjallisen tekstin³ aika(-, paikka- ja kulttuuri)sidonnaisen informaation siirtämiseen lähdekielestä kohdekieleen. Opinnäytetyössä asemoin itseni tarkastelemaan aineiston kautta a) diakronisesti lähde- ja kohdekieleessä tapahtuneita muutoksia vuosien 1919 ja 2025 välillä sekä b) synkronisesti tilannetta käännöstekstin lukuhetkellä vuonna 2025. Muutoksia voidaan olettaa tapahtuneen aikavälillä riittävästi, jotta aiheen tutkiminen rajaamastani vertailuasetelmasta on mielekästä. Kiteytän tutkimustehtävän seuraaviin kysymyksiin:

1. *Mitä leksikaalisia keinoja käyttämällä lähdetekstien aikasidonnaiset erityispiirteet on aineistossa toisinnettu suomeksi 2020-luvun lukijoille?*
2. *Mitä paikallisstrategioita käyttämällä arkaisoivat piirteet on välitetty lukijoille?*
3. *Mitkä aineiston perusteella ovat valittujen strategioiden funktiot ja käännöksen skopokset?*

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen vastatakseni pyrin sanastoanalyysillä selvittämään, mikä tai mitkä konkreettiset leksikaaliset, semanttiset, kielihistorialliset tai kontekstuaaliset piirteet tekevät sanasta tunnusmerkkisesti arkaaisen (luku 4.1). Toiseen tutkimuskysymykseen vastatakseni yritän selvittää käännöstaktiikka-analyysillä, mitä paikallistaktiikoita aineistossa on käytetty arkaismeja sisältävien segmenttien kääntämisessä ja luomisessa ja miten taktiikoiden käytön voisi kussakin esimerkkitapauksessa perustella (luku 4.2). Kolmanteen tutkimuskysymykseen vastatakseni tarkastelen aineistossa käytettyjä arkaisoivia strategioita ja taktiikoita lukijan, tekstin ja kääntäjän näkökulmista (luku 4.3). Analyysin tulokset antavat tietoa a) globaalien ja paikallistason strategioiden välisistä yhteyksistä sekä b) strategioiden ja käännöksen skopoksien eli tavoitteiden yhteyksistä tekstissä, jossa esiintyy arkaismeja.

³ ”Vanha” kaunokirjallisuus on kontekstiriippuvainen määritelmä, joka tässä viittaa aiempaan, uudemmissa tyyleistä ja muodoista poikkeavaan kirjallisuuteen. Mielestäni yli satavuotiaan tekstin voidaan sanoa nykynäkökulmasta edustavan vanhaa kirjallisuutta. *Moderni* kirjallisuus tekstilajina syntyi 1800-luvun jälkipuoliskolla; varsinaisella *nykykirjallisuudella* tarkoitetaan yleensä toisen maailmansodan jälkeistä kirjallisuutta.

2 AINEISTO JA MENETELMÄ

2.1 I. D. Berkowitz

Itzhak Dov Berkowitz (1885–1967) syntyi Slutskissa Valko-Venäjällä. Hän opiskeli perinteisessä rabbi-koulussa, mutta siirtyi kirjallisuuden vaikutuksesta *haskalan*⁴ kannattajaksi. Puolassa ja Liettuassa Berkowitzista tuli tärkeä kirjallinen vaikuttaja ja kulttuurihenkilö: kirjailija, kääntäjä ja lehtimies, joka kirjoitti sekä äidinkielellään jiddišiksi että hepreaksi. Hän muutti New Yorkiin vuonna 1913 ja Palestiinan brittiläiselle mandaattialueelle vuonna 1928. Berkowitz sai Tchernichovsky-käännöspalkinnon vuosina 1944 ja 1955, Bialik-palkinnon vuosina 1952 ja 1965 sekä Israelin valtion kirjallisuuspalkinnon vuonna 1958. Hän oli Hebrean kielen akatemian jäsen ja osallistui myös akateemikkona kielen kehitys- ja innovointityöhön. Berkowitz kuoli Tel Avivissa 82-vuotiaana vuonna 1967. (Shaked 2007: 440)

2.2 Berkowitzin tuotanto ja teemat

Berkowitzia pidetään yhtenä sukupolvensa etevimmistä hepreaa käyttäneistä kirjailijoista (Brenner 2016: 131). Hänen tuotantonsa käsitti novelleja ja *yiddishe teater* -näytelmiä, ja hänen tyyllilajikseen vakiintui realismi. Erityisen tunnetuksi hän tuli Sholem Aleichem -käännöksistään jiddišistä hebrean kielelle. Berkowitzia itseään on käännetty vähän: tästä syystä hän on nykyään klassikoksi melko unohdettu. Jälkimaineessa ovat lähinnä hänen varhaiset, holokaustia edeltäneeseen Eurooppaan sijoittuvat novellinsa, joilla on myös merkittävää kulttuuri- ja kielihistoriallista arvoa. Niitä on tutkittu viime vuosina ainakin Israelissa (ks. Rimón 2022) ja Puolassa (ks. Jaworska 2024).

Novellit antoivat ajassaan äänen sukupolvikokemukselle – nuorten vieraantumiselle ja tasapainottelulle vastakohtiksi miellettyjen perinteisen ja uudistuvan juutalaisuuden välillä. Murrosaika ja muutos, paikanvaihdos, ovat Berkowitzin tyyppiteemoja. Hän kuvaa yksityisiä elämäntarinoita, joissa yksilöt näyttäytyvät laajemman sosiaalishistoriallisen prosessin osina. Näkökulma on puolueettoman kertojan, mutta henkilöhahmot peilaavat tragikoomisesti sekä yksilön että koko yhteisön ponnisteluja. Päähenkilönä on maailmojen välissä fyysisesti ja henkisesti kamppaileva juutalainen, jonka tilalle ja tilanteelle ei yleensä anneta selitystä ja jota kuvataan piilotetuin tai vertauskuvallisin sanakääntein. Päähenkilöt ovat

⁴ Juutalainen valistusaate, joka syntyi Saksassa 1770-luvulla ja levisi 1800-luvulla Itä-Eurooppaan. *Haskala* pyrki edistämään juutalaisten tasa-arvoa ja integraatiota, juutalaisen historian ja kulttuurin tutkimusta, hebrean kielen käyttöä ja mm. kansallisuusaatetta. *Haskalan* vaikutuksesta syntyi myös reformijuutalaisuus haastamaan perinteistä ortodoksiaa ja herätysliike hasidismiin haaroja. (Shochat ym. 2007: 434)

yhteisön tai yhteiskunnan murjomia tai muuten marginalisoituneita yksilöitä, joiden suhde perheeseen, sukuun, yhteisöön tai perinteisiin on ristiriitainen. He taistelevat paikastaan nopeasti muuttuneessa ja muuttuvassa maailmassa ja sirpaloituvassa yhteisössä – ja murtuvat paineen alla. Lastumaisissa novelleissa ei korostu juoni, vaan yhteiskunnallinen, sosiaalinen ja psykologinen *tilanne*, joka ei useinkaan ole päähenkilön hallinnassa. Näen Berkowitzin novelleilla erityistä kaikupohjaa nykymaailmassa, jossa yhteiskunnallinen murros ja vieraantuminen, eristäminen/eristyminen ja yhteiskunnallinen ja sosiaalinen ahdistus puhuttavat myös universaalisti.

Berkowitzin kieli on kerroksellista ja hyvin rytmistä. Hän lainaa kahdesta hepreankielisen kaunokirjallisuuden keskenään vastakkaisesta kerrontatyylistä: Mendele Moykher-Sforimin eppisistä pano-raamoista ja M. I. Berdyczewskin ekspressiivisestä draamatyylistä (Shaked 2007: 440). Tyyliiltään ja tekniikaltaan huomattava vaikuttaja oli myös humoristi Sholem Aleichem (mp.). Berkowitz pakkasi novelleihinsa myös aikansa kaunokirjallisen ympäristön eli 1800-luvun ja 1900-luvun alun venäläisten klassikkojen aiheita sekä hasidien kansantarinoita. Häneen vaikutti erityisesti Tolstoi (Lapidus 2012: 166), jota hän myös käänsi. Berkowitzin juoniratkaisuja puolestaan on tulkittu interteksteinä Puškiniin, Lermontoviin, Turgenjeviin (Jaworska 2024: 215) ja etenkin Tšehoviin (Lapidus 2012: 165; Rimon 2014: 254–255).

2.3 Holokaustia edeltänyt jiddišin- ja hepreankielinen novellistiikka

Aškenasijuutalainen kulttuuri ja elämäntapa (*jiddishkeit*) kehittyivät 1 000 vuoden aikana diasporassa keskisessä ja koillisessa Euroopassa (Weinreich 2007: 332). Aškenasien kieleksi kehittyi muinaisyläsaksan substraatista, hepreasta, arameasta ja slaavilaisvaikutteista (Frieden 2008: 417) jiddiš murteineen. Kaunokirjallisuutta alettiin 1800-luvulla kirjoittaa myös hepreaksi, joka oli ollut noin 2 000 vuoden ajan ainoastaan kirjallinen ja liturginen kieli. Uudelleen elvytetty ja virtaviivaistettu kieli, nykyheprea, liittyi vahvasti juutalaiseen kansallisuusaatteeseen.

Friedenin (2008: 418) mukaan nykyheprea modernin kirjallisuuden kielenä alkoi kehittyä 1800-luvun jälkipuoliskolla kolmesta pääasiallisesta lähteestä: a) *haskala*-valistuksen käyttämästä hepreasta, b) hasidien tarinoiden kansanomaisesta hepreasta ja c) Moykher-Sforimin kehittämästä kaunokirjallista tyylistä. *Haskalan* heprealle (a) ominainen jäykän koristeellinen tyyli, *melitsa*, sopi paremmin runouteen kuin proosaan. Valistus pyrki puhtaana *Tanahin* heprean jäljittelyyn vapaana myöhempien kielten vaikutteista. Sen vastakohtana hasidien heprea (b) vaikutti suoraan arkipäivän jiddišistä käännetyltä. Se oli yksinkertaista kansankieltä, joka perustui *Mišnan* kielioppiin ja rabbiiniseen ja vahvasti jiddišvaikutteiseen sanastoon (mas. 421). Hasidien legendoista tunnetuimpia ovat rabbi Baal Shem

Tovista kertova *Šivhei ha-BeŠT* (1815) ja Natan Sternharzin muistiinmerkitsemät tarinat Bratslavin rabbi Nahmanista (*Sipurei ma'asijot*, 1816). Vasta ”Mendelen [Moykher-Sforim] malli” (c) 1860-luvulla loi varsinaisen diakronisen perustan uudelle, monikerroksiselle kirjalliselle heprealle yhdistämällä *Tanaħin*, *Mišnan*, *midraš*-selityskirjallisuuden ja myöhempien rabbiinisten kerrostumien hepreaa jiddiisistä käännettyyn (Herskovitz 2019: 5).

Jiddišinkielinen kaunokirjallisuus muuntui viimeistään 1860-luvun lopulla kansankirjallisuudesta modernin kirjallisuuden tekstilajiksi (Smeruk ym. 2007: 344). Jiddiisiä ja hepreaa käytettiin 1900-luvun alkuun tultaessa rinnan: kieli-ideologiset ja -poliittiset vaikuttimet loivat niille kilpailuaseman kirjallisuuden käyttökielinä. Novellit olivat tyypillisesti tavallisen kansan arkipäiväisten askareiden ja perhedraamojen kuvauksia. Niille ominaisia taustateemoja ovat *jiddishkeit*, *štetl*-kulttuuri, *haskala*, hasidismi, vaino ja pogromit sekä ”naurua kyynelten läpi” -asenne (Galiano Guzmán 2020: 49). Genren tunnetuimpia edustajia ovat nykyheprean- ja -jiddišinkielisen kirjallisuuden isoisänä pidetty Moykher-Sforim, Berkowitz sekä esimerkiksi S. An-ski, Hersh Dovid Nomborg ja I. L. Peretz.

1900-luvun alku oli hepreankielisen kulttuurin, tieteen ja opetuksen nopean kehityksen aikaa. Berkowitzin kirjoittaessa novellejaan Euroopassa nykyhepreasta puuttuivat edelleen monet puhekielen rekisterit. Kieli alkoi vasta 1920-luvulla elävöityä ja monipuolistua arjen kielenkäyttötilanteiden vaatimuksiin (EHLL 2013: 408). Hepreasta tuli *alkuperäinen ilmaisutapa*; tässä vaiheessa se myös alkoi toden teolla syrjäyttää jiddiisiä kirjallisuuden kielenä (Brenner 2016: 138). Sitä ennen realismin kirjallisuuden hepreaan oli kehitetty kuvitteellinen, venäjän ja jiddišin puhemalleihin perustuva simulaatio (Even-Zohar ja Shmeruk 1981: tiivistelmä). Ajan aškenasijuutalaista novellistiikkaa tavataan pitää itsenäisenä tekstilajina rikkaan perinteen, tunnistettavien teemojen, uniikin historiallisen, kulttuurisen ja kielellisen kontekstin sekä nopean kehityksen ajanjakson vuoksi. Berkowitzin eurooppalaiset novellit antavat elävän kuvan paitsi tekstilajista, kulttuurisesta kontekstista ja ajanilmiöistä 1800- ja 1900-lukujen vaihteen Puolassa ja Liettuassa, myös aikansa kielellisistä virtauksista ja heprean kehityksasteesta.

1900-luvun alun juutalainen elämänmuoto sekä aškenasien että sefardien osalta on perinteisessä muodossaan päättynyttä historiaa⁵. Kirjallisuus on ajankuvana kokonais(t)en kulttuuri(e)n muistomerkki.

⁵ Holokaustin aiheuttama tuho oli maakohtaisesti raskain Liettuassa. Lähes koko Liettuuan jäänyt juutalaisväestö murhattiin kesä-joulukuussa 1941. Murhattujen määräksi arvioidaan noin 195 000 ihmistä eli 95 % alueen juutalaisväestöstä. (Bubnys 2004: 218–219). Vilna oli ollut yksi Euroopan tärkeimmistä juutalaisen kulttuurin, uskonnon ja valistuksen keskuksista (Brenner 2016: 119).

2.4 Novellit ”Päivänsankarimies” ja ”Särkyvää”

Opinnäytetyön aineistoksi valitsin kaksi Berkowitzin Liettuuan sijoittuvaa hepreankielistä novellia, ”Päivänsankarimiehen” (Berkowitz 1919a) ja ”Särkyvää” (Berkowitz 1919b). Työssä tarkastelen omia hepreasta suomeen tekemiäni käännöksiäni novelleista. Novellien valintaperusteina olivat niiden lyhyys (”Päivänsankarimies” 2 915 sanaa, ”Särkyvää” 2 953 sanaa), sanaston tyypillisuus ja kulttuuriviitteiden selkeys. Molemmissa henkilöhahmojen sisäinen maailma näyttyy lukijalle ulkoisten maneerien, käytös- ja puhetaipojen kautta. Novellit edustavat keskenään eri tilannetyyppejä ja puheen rekisterejä: niiden sanasto tarjoaa monipuolisen näkymän Berkowitzin ilmaisuun. Jaworskan (2024: 225) luokituksen mukaan ”Päivänsankarimiehen” tilannetyyppi on vanhempien ja perinteen auktoriteetin murtuminen ja novellin ”Särkyvää” yhteiskunnallisen statuksen muutos. Novelleja ei tämän tarkastelun puitteissa ole tarpeen käsitellä erillisinä kokonaisuuksina. Lyhyet novellien juonikuvaukset esitän Liitteessä 3.

2.5 Menetelmä

Työlläni on vahva käännösteoreettinen lähtökohta, mutta se ammentaa myös kielentutkimuksesta. Tutkimusmenetelmäni aineiston analyysissä on vertaileva tekstianalyysi. Vertaileva tekstianalyysi eli käännösvertailu tarkastelee valittuja lähdetekstin ja kohdetekstin piirteitä rinnakkain (Kuusi & Taivalkoski-Shilov 2024: 170). Vertailu on osittaista ja epäsuoraa, sillä se kohdistuu vain tiettyihin piirteisiin tai aspekteihin ja vaatii käsitteellistämistä tieteen kielelle (mas. 174). Aineistossani tutkittavien piirteiden valinta perustuu spesifiin käännösongelmaan eli aikasidonnaisten sisältöjen kääntämiseen. Havainnoin aineiston sanatasolla ilmeneviä diakronisia sisältöjä lähde- ja kohdeteksteissä manuaalisesti vertailemalla. Empiirisen laadullisen analyysin tukena toimii aineiston karkea kvantifointi. Ryhmittelen leksikologisesti seulomani arkaisoivat ratkaisut käännöstaktiikoittain ja pohdin, mikä taktiikka motivoi mitään sanastollista valintaa – ja millä perusteella. Aineiston käännösanalyysin pohjalta pyrin lisäksi selvittämään strategioiden ja taktiikoiden funktioita ja skopoksia käännöksessä. Vertailu on aineistoa kuvailevaa eikä käännöskriittistä tai käännöstä arvottavaa virheanalyysiä. Vertailevan tekstianalyysin perusteella ei saada todennettavaa tietoa siitä, miksi kääntäjä on ratkaisuihinsa päätenyt (mas. 175). Tutkin käännösratkaisuja valitsemillani menetelmillä, mutta pohdin lopuksi myös omaa positiotani ja toimintaani tekstien kääntäjänä.

Pyrin työssä toimimaan yleisten tutkimuseettisten käytänteiden mukaisesti ja raportoimaan tutkimusanalyysistä vastuunalaisesti. Kohdekielisen aineiston olen kääntänyt hepreasta vuonna 2019; käännöksen laadunarvioinnin ja kielenhuollon suoritin kesällä 2025. Käännöstyö ei ollut kustantajan

toimeksianto, vaan sitä motivoi yksinomaan henkilökohtainen kiinnostus ja harrastus. Yleisiä kääntäjien ammattieettisiä sääntöjä noudattaen pysyttelin parhaan taitoni mukaan uskollisena lähdetekstin hengelle. En ole myöskään jälkieditoinut käsikirjoitusta tutkimusta palvelemaan. Aineisto ei ole julkinen, sillä käännösoikeuksien voimassaolon vuoksi novellien suomenkielisiä käännöksiä ei ole kannattavaa vielä julkaista. Berkowitzin oikeudet ovat Israelissa, jossa ne raukeavat 70 vuoden kuluttua tekijän kuolemasta (Israelin tekijänoikeuslaki 5768–2007). Lyhyitä lainauksia teksteistä voidaan kuitenkin julkaista opin- näytetyössä (Tekijänoikeuslaki [TOL] 404/1961 § 2:22).

3 TEORIA

3.1 Teorettinen viitekehys

Työni teoreettisen viitekehysten muodostavat funktionaaliset skopos- ja funktioteoria sekä strategioihin liittyvät käännöstieteelliset teoriat. Sanatasolla tutkimus hyödyntää leksikologiaa ja sanasemantiikkaa. Tarkastelen käännösratkaisuja paikallisesti sanatasolla; yleisellä tasolla strategioiden ilmentyminä ja ylätasolla funktioiden ja skoposten toteuttajina. Seuraavassa esittelen teoreettisen viitekehysten ja tärkeimmät analyttiset käsitteet, joilla työssä operoidaan. Teoriakehysten rajaus perustuu teorian tai tekniikan soveltuvuuteen a) kaunokirjalliseen kääntämiseen, b) arkaisoivaan kääntämiseen ja c) kyseisen tapaus-tutkimuksen analyysiin.

3.1.1 Skoposteoria ja funktioteoria

Käännöstieteelliset teoriat tarkoittavat erilaisia lähestymistapoja, jotka selittävät kääntämistä. Lähestymistavat ovat eri tavoin suuntautuneita. Monet käännösteoriat korostavat kääntäjän roolia ja valtaa päättää käännösratkaisuistaan. Työni kannalta relevantti lähtökohta ja viitekehys on Vermeerin ja Reißin vuonna 1978 kehittämä skoposteoria, joka ensimmäisenä yhdisti puhtaasti kielitieteelliset keinot funktionalistiseen ajattelutapaan ja yleiseen toimintateoriaan (Reiß & Vermeer 2013: 85–89). Sen mukaan kääntämisen tärkein näkökulma on käännöksen skopos eli käyttötarkoitus (< kr. σκοπός ”tavoite, päämäärä”) vastaanottajien näkökulmasta – ei lähdetekstin päämäärä. Käännöksen käyttötarkoitus määrittää toiminnan muodon ja tavat. Kieltenvälisen käännöksen tärkeimpänä skopoksena on yleensä selittää lähdetekstin sisältö, viesti tai merkitys kohdekielellä. Aiemmin käännösten tuottamisen korkeimpana päämääränä pidettiin mahdollisimman suurta samuutta (ekvivalenssi) lähdetekstin ja kohdetekstin välillä. Viime vuosikymmeninä tätä näkemystä on kyseenalaistettu jo käsitteiden ”samuus” ja ”läheisyys” määrittelyn ongelmallisuuden vuoksi. Ekvivalenssin sijaan skoposteoriassa keskitytään adekvaattisuuteen eli kohdekielen normien ja lukijoiden tarpeiden ja odotusten huomioimiseen. Skoposteoria on paitsi päämääräsuuntautunut myös kulttuurisuuntautunut lähestymistapa. Vermeerin (1992: 45) mukaan kääntäminen on kääntäjän lähdekulttuurisen tiedon perusteella suorittamaa kulttuurien vertailua. Skoposteoriaa edelleen kehittäneellä Nordilla (2006b: 17) korostuu ajatus käännöksestä vuorovaikutuksena ja käännöksen viestinnällisestä tavoitteesta kohdeyleisössä. Nordin käännössuuntautuneessa analyysissä tekstinulkoiset tekijät nousevat tekstinsisäisten rinnalle. Käännösprosessi ei ole ainoastaan

lähdetekstin kielellisten ja tyylillisten piirteiden ohjaama, vaan sitä määrittävät kaikki prosessiin osallistuvat sekä viestintätilanne (Nord 2006a: 663).

Funktioteoria on Reißin ja Housen 1970-luvulla kehittämä, läheisesti skoposteoriaan liittyvä dynaaminen ekvivalenssiteoria. Siinä Reiß muunsi Bühlerin jo vuonna 1934 esittelemän viestintämallin kielifunktiot tekstifunktioiksi (Reiß & Vermeer 2013: 55). Kääntäjä määrittelee työssään funktioiden keskinäisen tärkeysjärjestyksen. Tässäkin (käännöksen) tarkoituksen priorisointi nousee keskeiseksi, minkä vuoksi skopos- ja funktioteorioita on kritisoitu lähdetekstin liian vähälle huomiolle jättämisestä. Skoposteoria myös soveltuu yksinomaisena käytettynä huonosti esimerkiksi kaunokirjallisten tekstien kääntämiseen niiden ekspressiivisten ja tyylillisten piirteiden vuoksi. Funktionalisteille merkitys piilee aina kielen käytössä, mutta sanat varastoivat merkityksiä myös itsessään; muoto *on* mahdollista irrottaa merkityksistä ja käyttökonteksteista.

Skoposta ei voida asettaa, ellei pystytä määrittelemään, onko jokin tietty funktio kohdeyleisölle looginen ja ymmärrettävä (Reiß & Vermeer 2013: 91). Vaikka käännöstieteellinen tutkimus painottaa nykyään vahvasti tekstin vastaanottajaa ja käyttäjäkokemusta, vakiintuneita käytännön *käännöskeinoja* lukijan huomioimiseen ei ole vielä löytynyt. Sen sijaan *lukijakokemuksen* analysointikeinoja ovat tekstin heuristinen arviointi, empiiriset lukijatutkimukset ja mentaaliset mallit (kaunokirjallisuuden tekstilajissa sisäislukija) (Suojanen ym. 2012: 57; Chesterman 2016: 142).

3.1.2 Kotouttavat ja vieraannuttavat strategiat

Kääntäminen toimintana koostuu useammasta vaiheesta. Siihen sisältyy sekä lopputulos että käännösprosessi strategiavalintoineen. *Strategia* tarkoittaa systemaattista, vaiheista koostuvaa pitkän tähtäimen suunnitelmaa, jolla on identifioitavissa oleva päämäärä (Schindehutte & Morris 2009). Käännöstieteessä strategia määritellään käännöksen tekovaiheessa noudatetuiksi peruseräiteiksi (Tieteen termipankki 4.11.2025 Käännöstiede:käännösstrategia. (Tarkka osoite: <https://tieteentermi-pankki.fi/wiki/Käännöstiede:käännösstrategia>)). Jako globaaleihin ja lokaaleihin käännösstrategioihin perustuu Lørscherin vuonna 1991 esittämään (Chesterman 2016: 87). Globaalit, makrotason yleisstrategiat ovat kääntäjän suuria linjavalintoja: lähestymistapoja tekstiin kokonaisuutena. Perinteisiä makrotason strategialuokitteluja ovat tehneet useat käännösteoreetikot. Funktionaalinen käyttäjälähtöisyys liittyy kysymykseen siitä, miten uskollinen käännöksen tulisi olla lähdetekstin kielelle ja kulttuurille. Strategiat on ollut tapana esittää binaarisina oppositioina, toisilleen vastakkaisina jatkumon ääripäinä. Strategioiden painottumista joko lähettävään tai vastaanottavaan kulttuuriin ovat esittäneet muun muassa jo Cicero jaossaan kirjaimelliseen ja vapaaseen käännökseen, käyttäjäkeskeisen käännöstutkimuksen

pioneeri Nida (1964) muodollisen ja dynaamisen/funktionaalisen ekvivalenssin käsitteissä, Newmark (1981) jaossa semanttiseen ja kommunikatiiviseen käännökseen sekä Toury (1980) jaossa käännöksen adekvaattisuuteen ja hyväksyttävyyteen (Pym 2023: 32). Skoposteorian mukainen binaarinen oppositio vieraannuttamiseen ja kotouttamiseen tarjoaa kääntäjälle laajan keinovalikoiman käännöksen skopoksesta riippuen. Kahtiajaon esitti ensimmäisen kerran Venuti (1995). Kysymys siitä, tulisiko kääntäjän käyttää kotouttavaa vai vieraannuttavaa strategiaa, on edelleen käännöstieteessä yksi keskeisimmistä. Viime vuosikymmeninä on kuitenkin alettu kiinnittää huomiota dikotomian ongelmalliseen luonteeseen ja kritisoida teorioiden vieraantuneisuutta konkretiasta ja käytännöstä (Mäkisalo & Kemppanen 2010: 2).

Kotouttaminen tarkoittaa käännösstrategiaa, jossa lähdetekstin vieraat, kulttuurisidonnaiset elementit korvataan kulttuurisesti tutuilla (Venuti 1998: Introduction). Kääntäjä valitsee sanastoa ja perinteisiä muotoja kohdekielisen kirjallisuuden tekstilajeista. Kotouttava kääntäminen on lukijasuuntautunut: keskiössä ovat lukijoiden odotukset ja tarpeet, jotka vaihtelevat ajan, paikan ja kulttuurikontekstin mukaan. Kotouttavassa kääntämisessä vältetään ei-idiomaattisia ilmauksia ja muun muassa arkaismeja, erityisalojen jargonia ja toistoa. Kiteyttäen voidaan todeta, että etusijalla ovat kohdekulttuurin kielelliset, etniset ja ideologiset piirteet; modernisoiva pyrkimys; tekstin sujuvuus ja läpinäkyvyys, luettavuus, idiomattisuus sekä täsmällisyys ja johdonmukaisuus (Peeters & Van Poucke 2023: 7). Tietyissä mielessä kaikki kääntäminen on olemukseltaan kotouttavaa, sillä kääntäminen on aina tekstin uudelleenkirjoittamista ja muokkaamista toiseksi tekstiksi (Paloposki & Oittinen 2000: 386). Toisaalta venutilaisessa ajattelussa kotouttaminen tulkittuu lähdetekstin etnosentriseksi väkisinsopeuttamiseksi vastaamaan ja validoimaan kohdekielen kulttuurisia arvoja (Venuti 1995: 18–22; 2018: Violence of Translation). Venutin näkemyksen mukaan kotouttava kääntäminen myös tekee kääntäjistä näkymättömiä. Leppihalmekin (2000: 90) arvioi kääntämisen lähes arvottomaksi, jos tekstistä riisutaan kotouttamisen kautta vieraaseen kulttuuriin viittaavat elementit.

Vieraannuttava strategia pakottaa lukijan huomioimaan vieraskielisen tekstin kielelliset ja kulttuuriset erot ja sen, että käännös on tuotettu eri kulttuurissa eri aikana. Venutin mukaan lähdetekstisuuntautunut strategia sopii erityisesti kaunokirjallisuuden kääntämiseen; hän näkee vieraannuttamisen tehokkaana kulttuurisen innovoinnin välineenä (2018: Introduction). Lähdekulttuurin vieraiksi koetut kielelliset, etniset ja ideologiset piirteet siirretään kohdetekstiin ilman lisäyksiä, muokkauksia tai selityksiä. Vieraannuttavan käännöksen ei kuitenkaan tarvitse olla jäykkää tai epäidiomaattista (mp.), vaan se voi yhdistellä nyky-yleiskieltä marginaalisiin ilmiöihin, esimerkiksi arkaismeihin, puhekielisyysksiin ja vierassanoihin ja sellaisiin lukijaa mahdollisesti houkuttaviin kielellisiin tehokeinoihin kuin sävy, konnotaatio, polysemia ja intertekstuaalisuus. Se saattaa myös rytmisesti mukaila lähdetekstiä. Näitä

keinoja käyttämällä kääntäjä pääsee näkyviin. Vieraan tekstin muodot vaikuttavat käyttäjäkokemukseen: kohdeteksti saattaa olla vähemmän sujuvaa, ”käännöskielimäistä”, ja vieraat ja vaikeatajuiset elementit saattavat etäännyttää lukijaa. Venuti (1995: 146) perustaa vieraannuttamisen oletukselle siitä, ettei kirjallisuus kulttuurierojen vuoksi ole universaalia; toisaalta vieraannuttaminen pyrkii nimenomaan tunnistamaan ja sallimaan näitä eroja kohdekielessä.

3.1.3 Paikallistaktiikat

Käännösstrategiat kertovat, *miten* kääntäjä välittää viestin lukijoille eli valitsee tilanteeseen tarkoituksenmukaisen käännösratkaisun. Paikalliset eli mikrotason strategiat riippuvat usein kokonaisstrategiasta ja toteutuvat käytännön toimintatapoina yksittäisissä tekstikohdissa. Seuraan terminologian osalta Gambier’n (2009: 64, 79) ehdottamaa selkeyttävää määrittelyä ja käytän paikallistason strategioista tästä eteenpäin termejä *taktiikka* tai *paikallistaktiikka*.

Paikallistaktiikoita on jaoteltu eri tavoin ja tarkkuuksin eri tarkoituksiin. Paikallistaktiikan valintaan vaikuttavat funktionaaliset ja dynaamiset skopokset: esimerkiksi a) käännöksen tarkoitus, b) lähdetekstin lajityyppi ja luonne, c) kohdelukijat, d) kääntäjän päämäärä, e) kääntäjän käytettävissä oleva aika ja resurssit, f) käännösmetodi sekä g) käännöksen moodi ja konteksti (Molina & Hurtado Albir 2002: 509). Taktiikkatason lähestymistavat voidaan edelleen jakaa useampiin alakategoriaihin käytännön toteuttamistavan mukaan. Käytän tämän työn analyysiosiossa Leppihalmeen (2001: 140–141) esittämää taksonomiaa, sillä sen tarkkuustaso (7 kategoriaa) soveltuu aineiston arkaismien tarkasteluun kandidaattitutkimuksen laajuudessa.

3.2 Keskeiset käsitteet

Määrittelen seuraavassa lyhyesti arkaismeihin ja arkaisointiin liittyvät keskeiset käsitteet.

3.2.1 Diakronia ja synkronia

Systemis-funktionaalisessa kieliteoriassa (Halliday & Matthiessen 2014: 1.4.1) eli sosiosemioottisessa (Torvinen 2020: 40) lähestymistavassa kieli toimii maailman kuvaajana ja sosiaalisen toiminnan ja identiteettien vuorovaikuttajana. Kieli nähdään eri tilanteissa eri tavoin toteutuvana merkityspotentialina (Torvinen 2020: 40). Kielenkäyttäjillä on yhteinen ymmärrys kielestä; tekstin tulkintaan ja ymmärtämiseen vaikuttavat kohdekulttuurin ja ajan konventiot. Yleiskieli on useimmiten *synkronista* eli kielen

tietyhetkistä tilaa edustavaa. Arkaismit puolestaan edustavat *diakronista* eli ajallisesti moniulotteista kielenkäyttöä, jossa on näkyvissä kielen historiallinen kehitys. Ajallisesti etäisen tekstin nykylukijalle tekstin viitekehys on lähdetekstin ajasta lukijan nykyhetkeen ulottuva.

3.2.2 Arkaainen ja arkaisoiva rekisteri

Systemis-funktionaalissa kieliteoriassa tekstilajit toteutuvat kielellis-tyylillisinä teksteinä *rekisterien* eli funktionaalisten varianttien avulla (Halliday & Matthiessen 2014: 1.1). Rekisteri on kielimuoto, jonka käyttö liittyy sosiaaliseen eli käyttäjä- ja tilannekohtaiseen vaihteluun. *Murre* taas viittaa kielen alueelliseen variaatioon. Rekisterit voivat poiketa toisistaan sanastollisesti, kieliopillisesti ja syntaktisesti. Rekisterit määrittävät yhteiskuntaluokkia, moraalisia koodeja ja identiteettejä: kieli toimii kontekstissa, eikä mikään kielenkäytön muoto ole tyyliltään tunnusmerkitön. Kielen muuttuessa ja ajan kuluessa myös sanakirja-artikkelien tyylisävyluokitukset (esimerkiksi *ark.*, *vanh.* ja *ylät.*) muuttuvat vääjäämättä.

Arkaismi on vanhentuneeksi tai sävyiltään vanhahtavaksi jonkin ominaisuuden perusteella luokiteltu sana tai ilmaus, joka ei ole vakinaisessa käytössä, vaan esiintyy tekstissä tyylisistä (Delabastita 2004: 883). Arkaismeja ovat eri kielellisillä tasoilla a) vanhentuneiksi tai käytöstä poistetuiksi sanakirjoissa määritellyt sanat ja ilmaukset, b) ortografialtaan vanhentuneet sanat ja ilmaukset, c) taivutusmuodoiltaan vanhentuneet sanat, d) syntaksiltaan vanhentuneet ilmaukset sekä joissain konteksteissa myös e) runolliseen, ylätyyliseen tai murteelliseen rekisteriin kuuluvat sanat (Karas 2024: 20; Delabastita 2004: 885). Lisäksi joskus pelkkä kulttuurinen konteksti ja reseptio voivat määrittää ilmauksen arkaaiseksi, jolloin kyse ei ole itse ilmauksen sisäisestä ominaisuudesta tai tunnusmerkkisyydestä. Näin merkitys on sidoksissa tilanteeseen. Toisin kuin sanatason *historismeilla*, joilla sanan viittauskohde on poistunut käytöstä, arkaismeilla on vastine nykykielessä. Nykyvastineesta ne eroavat muotonsa ja joskus osittain merkityksensä puolesta.

Vanhentuneet ja vanhahtavat sanat ovat usein edelleen kielen natiivipuhujien tuntemia, vaikka niitä ei enää esiintyisi sanakirjoissa tai ne olisivat muuttuneet jonkin muun rekisteripiirteen tunnusmerkkisiksi edustajiksi. Ne eivät siis ole hävinneet kokonaan kielen sanastosta, ja niiden ilmaisuvoima johtuu nimenomaan tyylipiirteistä. Tekstin ikäänntyminen on sosiokulttuurinen ja sosiaalis-ideologinen prosessi, johon vaikuttavat monet kohdekielen ja -kulttuurin kehityskulut, eivät ainoastaan kielelliset (ks. Peeters & Van Poucke 2023: 9). Arkaismit kietoutuvat esimerkiksi kansalliseen identiteettiin (Munro 2013: 12).

Selvennän vielä lyhyesti termien *arkaainen* ja *arkaistinen* erot sekä arkaisoinnin vieruskäsitteet. Adjektiivi *arkaainen* tarkoittaa vanhahtavaa tai vanhentunutta, *arkaistinen* puolestaan vanhanaikaista jäljittelevää (KS). *Arkaisointi*, *historisointi* ja *eksotisointi* ovat vieruskäsitteitä. Arkaisointi ja histori-

sointi viittaavat vanhanaikaisen jäljittelyyn tyyllitykeinoana; termiä *arkaisointi* käytetään yleensä kirjallisuuteen viittaavana, kun taas *historisointi* viittaa ihmisiin ja asioihin. Arkaisointi tarkoittaa kielenkäyttöä, jossa esiintyy aiemmin yleisiä mutta nykyään harvinaisia tai epätavallisia ilmauksia, sanontoja tai rakenteita. Arkaismit liittyvät siis tyylien suhteelliseen ja muuttuvaan ominaislaatuun (Kelly Washbourne 2023: 106). Sen sijaan *eksotisointi* korostaa toiseuttamisen muotona esimerkiksi stereotyyppistä kulttuurista tai etnistä erilaisuutta tai kaukaisuutta (Venuti 2018: Introduction).

Arkaisointi/modernisointi on strategiatason käsitepari, josta kääntäjä valitsee kielellisille ja sosio-kulttuuris-ideologisille tavoitteilleen sopivimman lähestymistavan. Arkaisoivassa kääntämisessä lähdeteksti pyritään siirtämään kohdekieleen niin, että sen diakroniset ominaispiirteet säilyvät. Delabastitan (2004: 886) mukaan arkaisoitu teksti on vahvasti historiallisesti tunnusmerkkinen ja sitä luonnehtivat läpinäkymättömyys ja toiseus. Modernisoivassa strategiassa puolestaan kääntäjä pyrkii nykynormien mukaiseen luettavuuteen ja relevanssiin eli tuottamaan nykykielen avulla saman vaikutuksen kuin mikä lähdetekstillä aikanaan oli (mp.). Lähdeteksti siis tulkitaan uudelleen kääntäjän synkronisesta sijainnista käsin. —Tulkitsen tässä työssä arkaisoinnin/modernisoinnin vieraannuttavalle/kotouttavalle strategialle alisteisena strategiatason valintana. Tästä näkökulmasta arkaisointi hahmottuu vieraannuttamisen tai kotouttamisen keinona, jota puolestaan toteutetaan alemman tason taktiikoilla.

Viime vuosikymmeninä arkaisointia on tarkasteltu etenkin kanonisoitujen tekstien uudelleen-käännösten yhteydessä. Käännöstieteessä on keskusteltu kiivaastikin siitä, miten lähdetekstin arkaaisuus pitäisi tuoda esiin käännöksessä ja tarkoittaako uudelleen-käännös vääjäämättä askelta vieraannuttamisen suuntaan (Peeters & Van Poucke 2023: 8); onko arkaisointi pelkkää ”postmodernia pastissia” (Krzysztof 2019: 9), vai onko sillä oikeutus toimia todellisena tekstin elävöittäjänä? Ongelma ei Jonesin ja Turnerin (2004: 13) mukaan ole itse arkaisointi, vaan sen kielen kivettyminen yleiseksi epätarkaksi tyyliksi, jota Delabastita (2004: 886) kutsuu ”standardiarkaisoinniksi”. Näin meneteltäessä korostetaan tekstin luettavuutta nykyajassa historiallisen ja filologisen tarkkuuden kustannuksella. ”Antiikkijäljitelmän” ja ”standardiarkaisoinnin” leimat voitaisiin mielestäni välttää huomioimalla kielen eriaikaisia tekstikerrostumia ja pyrkimällä diakronian toisintamiseen luovasti kohdekielen keinoin. Myös Jones ja Turner (2004: 13) peräänkuuluttavat tekstin *omaa*, uniikkia historiallisuutta esiin tuovia tekniikoita. Heidän lisäksi lähinnä vain Venuti näkee arvoa tarkoituksellisessa arkaisoinnissa ”kaksinkertaisen ei-normaaliuden” siirtäjänä (1998: 14–16). Ajatus siitä, että tekstit voivat kuulua sekä a) oman luomishetkensä aikaan että b) funktioonsa nykyhetkessä sijaitsevina taideteoksina (vrt. St. André 2020: 37–38), voisi mielestäni myös johtaa käännösten arvottamiseen itsenäisinä teoksina sen sijaan että niihin suhtauduttaisiin teksteinä, joista jää puuttumaan tai katoaa käännösprosessissa jotain (vrt. Cotter 2025: luku 6.3).

4 AINEISTON ANALYYSI

Tässä analyysiluvussa määrittelen ensin aineistossa esiintyvät sanatason arkaismit ja rekisteriltään läheiset, tunnusmerkkiset sanat (alaluku 4.1). Tämän jälkeen vertaan näin saadun luettelon sanoja ja idiomeja lähdetekstiin paikallisten käännöstaktiikoiden valossa (alaluku 4.2). Yritän selvittää, mitä paikallistaktiikoita aineistossa on käytetty nimenomaan arkaismeja sisältävien segmenttien kääntämisessä ja luomisessa ja miten taktiikoiden käytön voisi kussakin esimerkkitapauksessa perustella. Lopuksi pohdin, toteuttavatko taktiikat kotouttavaa vai vieraannuttavaa käännösstrategiaa ja mitä muita mahdollisia funktioita valituilla taktiikoilla ja strategioilla voisi olla. Selvitän myös, mitä skopoksia käännösanalyysin perusteella toteuttaa (alaluku 4.3).

Sisällytän aineistosta poimimani lyhyet esimerkkisanat ja -ilmaukset leipätekstiin. Pidemmät tekstiesimerkit numeroin ja esitän ne omalla rivillään leipätekstistä eroteltuina.

4.1 Sanastoanalyysi

Aineisto itsessään on ajallisesti tunnusmerkkinen. Sen leksikaaliset arkaismit edustavat kolmea aikatasoa:

- a) lähdetekstistä kohdetekstiin siirretyt arkaismit, joille löytyy kohdekielestä suunnilleen saman aikakauden vastine (*kypsän ymmärryksen ikään ehtinyt, še-kvar higi'a li-šnot bina*),
- b) lähdetekstin aikanaan ajanmukaiset piirteet, jotka poikkeavat nykykäytännöstä, esimerkiksi sittemmin käytöstä jääneet neologismit (*kuvastin, ispaklaríja*) ja
- c) kohdetekstiin tarkoituksellisesti luodut arkaismit, jotka ovat seurausta muokkaavan käännöstaktiikan käytöstä (*tänäpänä, ha-jom 'tänään'*).

Analyysissä keskitän huomioni aluksi vain kohdetekstin sanastoon ja pyrin selvittämään, mikä tai mitkä konkreettiset leksikaaliset, semanttiset tai kielihistorialliset piirteet tekevät sanasta tunnusmerkkisesti arkaaisen. Tämän alaluvun tarkoitus on antaa kokonaiskuva aineistossa esiintyvistä sanatason arkaismeista. Kohdetekstin sanaston (Liite 1) käyttökontekstit määrittelen ensisijaisesti *Kielitoimiston sanakirjan* (KS) ja *Nykysuomen sanakirjan* (NS) tyylirekisteriluokitusten avulla. Jatkuvasti päivittyvä, digitaalinen KS kuvaa sanastoa nykyisen yleiskielen näkökulmasta; vuosina 1951–61 julkaistu NS taas kattaa suuremman määrän vanhoja ja murteellisia sanoja 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä. Sanojen etymologian ja käyttöhistorian olen tarkistanut Kotimaisten kielten keskuksen *Suomen etymologinen*

sanakirja -verkkopalvelusta (SES 2022) ja *Vanhan kirjasuomen sanakirja* -verkkopalvelusta (VKS)⁶. Murre sanat puolestaan olen tarkistanut Kotimaisten kielten keskuksen *Suomen murteiden sanakirja* -verkkopalvelusta (SMS)⁷. Tällä tavoin olen yrittänyt kartoittaa kielihistoriallisen aikakauden, johon sanat saattavat edelleen assosioitua tai jossa ne ovat esiintyneet tunnusmerkkisimmin. Rekisterianalyysi mahdollistaa tilannekontekstin kuvaamisen (Torvinen 2020: 46).

Arkaismeja sisältävien käännösyksiköiden eli segmenttien poimiminen aineistosta oli helppoa, sillä kyse on sanatason tekstinpiirteistä eli yksittäisistä sanoista tai niihin rinnastettavista idiomeista. Tarkastelussa kuitenkin ilmeni, että valtaosa arkaaisiksi mieltämistäni sanoista ei suinkaan sitä sanakirjojen tyylirekisteriluokitusten perusteella ole, ja että sanojen merkitys ja rekisteri ovat muuttuneet NS:n ja KS:n ilmestymisvuosien välillä, noin 70 vuodessa. Päädyin käyttämään tutkimistani sanoista määritelmää *rekisteriltään tunnusmerkkiset sanat*. Liitteen 1 taulukosta käy ilmi, millä perusteella ja mihin lähteisiin viitaten olen luokitellut kunkin sanan rekisteriltään tunnusmerkkiseksi ja mitkä sille annetut tyylirekisteriluokitukset ovat. Lisäksi aineistossa ilmenee tapauksia, joissa vanhahtavan vaikutelman laukaisee vain konteksti (vrt. Karas 2024: 20). Esimerkiksi ilmauksessa *suuret ja röyhkeät ketarat* kansanomaista murre sanaa *ketarat* käytetään viittaamassa ihmisten jalkoihin; sivistyneen päähenkilön käyttämä kansanomaisen ilmaus sijoittaa lukijan kognitiossa diakronisen tiedon perusteella puhunta hetken menneeseen aikaan. Systemis-funktionaalisen teorian (ks. luku 3.2.1) mukaisesti merkityksiä rakentavat sekä systeemipiirteet että kontekstipiirteet. Joskus sana saattaa esiintyä nykyisessä yleiskielessä rekisteriltään tunnusmerkittömänä, mutta assosioituu kontekstissa herkästi esimerkiksi vanhoihin, jo häviämässä oleviin murrepiirteisiin tai vanhaan kirjasuomeen ja vanhojen raamatunkäännösten kieleen.

Esittelen seuraavassa aineiston sanatason arkaismeja esimerkein. Shanskiy (Aliyevan 2022: 150 mukaan) jakaa arkaismit leksikaalisiin ja semanttisiin sen perusteella, koskeeko vanhentuminen koko sanaa vai sen semanttista merkitystä. Edelliset jakautuvat Shanskiylla puhtaasti leksikaalisiin, leksikaalis-johtimisiin ja leksikaalis-foneettisiin arkaismeihin. Oma jakoni perustuu Horielovan ym. (2024: 102–103) malliin, jossa Shanskiyn luokittelua on yksityiskohtaistettu. Ryhmittelen esimerkit kuuteen identifioimaani pääluokkaan (Liite 1). Pääluokat ovat a) puhtaasti leksikaaliset arkaismit, b) leksikaalis-fraseologiset, c) leksikaalis-morfologiset, d) leksikaalis-semanttiset, e) leksikaalis-johto-opilliset ja f) leksikaalis-foneettiset arkaismit. Näiden lisäksi käsittelen omana ryhmänään sanastoon liittyviä g) arkaa-

⁶ VKS esittää vanhan kirjasuomen (1543–1810) aikaisten lähteiden sanat. VKS:n toimitustyö on kesken: tällä hetkellä se sisältää sana-artikkelit aakkosväliltä *a–puusäkki*.

⁷ Myös SMS:n toimitustyö on kesken. Se sisältää toistaiseksi aakkosvälän *a–nysäveitsi* sana-artikkelit.

isia ortografisia ratkaisuja. Käsittelen kuhunkin pääluokkaan kuuluvia sanoja omassa alaluvussa. Jotkin sanat sijoittuvat useampaan kuin yhteen luokkaan.

4.1.1 Leksikaaliset arkaismit

Leksikaalinen arkaismi on vanhentunut tai vanhahtavaksi katsottava sana, joka korvataan nykyisessä yleiskielessä synonyymillä. Horielovan ym. (2024: 102–103) ryhmittelyssä puhtaasti leksikaalisiin arkaismeihin kuuluvat sekä yksittäiset oman kielen sanat että vieraslainat. Puhtaasti leksikaalisten arkaismien ryhmä on aineistossa odotetusti suurin (60 substantiivia, 13 adjektiivia, 13 verbiä, 10 adverbia, yksi konjunktio ja yksi partikkeli). Valtaosa kontekstissa arkaaisiksi tulkittavista sanoista ei sanakirjamääritelmässä kuitenkaan kuulu vanhahtavaan rekisteriin. KS:n ja NS:n antamat yleisimmät rekisteriluokitukset aineiston tarkastelluille sanoille ovat *arkikielinen* (KS: 9 esiintymää, NS: 9 esiintymää), *ylätyylinen* (6, 4), *leikillinen* (6, 4), *rinnakkainen* tai *harvinaisempi* muoto (7, 2), *vanhahtava/vanhentunut* (3, 4), *murteellinen* (4, 2), *hengellinen/uskonnollinen* (1, 2), *kuvaannollinen* (0, 4) ja *kansanomainen* (0, 3).

KS ja NS eivät ole yksimielisiä yhdenkään aineiston sanan kuulumisesta yksiselitteisesti vanhahtavaan rekisteriin. Vanhentuneita sanoja ovat NS:n mukaan vain *tupakki* (*vanh.*), *vähäväkinen* (*hiukan vanh.*) ja *kokea* merkityksessä 'yrittää' (*tav. vanh.*). KS:n mukaan vanhentuneita ovat *kuvastin* (*vanh., ylät.*), *paperossi* (*vanh.*), *seslonki* (*ark., vanh.*) ja *tohtori* merkityksessä 'lääkäri' (*vanh., leik.*). *Tupakki* on KS:ssä muuttunut rekisteriltään taas *arkikieliseksi*, ja *vähäväkisestä* rekisteriluokitus on poistunut kokonaan. Sanoja, jotka vielä esiintyvät NS:ssa mutta jotka puuttuvat KS:sta kokonaan, ovat *jörri*, *kah*, *kauppapuoti*, *liinavaate*, *lysooli*, *matka-arkku* ja *vaatearkku*. Näistä *matka-arkku* ja *vaatearkku* ovat myös tarkoitteina käytöstä poistuneita historismeja, *lysooli* normienvastaiseksi vanhentunut kirjoitusasu ja *jörri* ja *kah* muresanoiksi katsottavia. Muutamalle sanalle KS antaa lisäksi selitteen *aik.*, mikä viittaa jonkinasteiseen historismiin: *lyseo* (*aik.*), *lysoli* (*aik.*), *samovaari* (*aik. hiilillä lämmitettävä*). Kuitenkaan *öljylamppu* ('*lamppu, jonka polttoaineena on valopetroli*') ei ole saanut vastaavaa selitettä. NS antaa epämääräisen viitteen historismiin vain sanalle *puoti*: '*vars. ark. ja entisistä oloista*'.

Vanhassa kirjasuomessa esiintyneitä tai siihen edelleen assosioituvia arkaismeja on aineistossa 32. Nummilan (2011: 28) mukaan tässä keskeisiä ovat sanamuodot, jotka ovat nykysuomeen tullessa jääneet pois muusta kielenkäytöstä uskonnollista lukuun ottamatta ja leimautuvat siksi nykyään uskonnollisen kielen piirteiksi. *Suomen murteiden sanakirjan* tuntemia sanoja puolestaan on aineistossa 30. Murrepiirteet edustavat lähes koko Suomea. Kääntäjälle kyseiset sanat mieltyvät pääasiassa vanhahtaviksi eivätkä alueellisesti tunnusmerkkisiksi.

Tekstissä korostetuiksi vieraslainoiksi käsitettäviä arkaismeja aineistossa oli 8: *anekdootti*, *draama* (merkityksessä 'näytelmäkappale'; myös yhdyssanassa *nykydraama*), *krimi* (myös: *krimiturkki*), *lyseo*, *lysooli*, *paperossi*, *seslonki* ja *styränki*. Täysin suomen kieleen sopeutuneet tai vanhastaan sanastoon kuuluvat vieraslainat eivät aineistossa esiinny korosteisesti outoina: esimerkiksi *akkuna* (< ven. *окно*) ja *palttoo* (< ven. *пальто* < ra. *paletot* < keskienglanti *paltok*).

4.1.2 Leksikaalis-fraseologiset arkaismit

Leksikaalis-fraseologisia arkaismeja ovat Horielovan ym. (2024: 102–103) ryhmittelyssä kivettyneet idiomit ja fraasit. Sisällytän myös omaan analyysiini varsinaisten sanojen ohien aineiston idiomit ja idiomaattiset ilmaukset. Idiomit ovat useampisanaisia, itsenäisen merkityksen omaavia leksikaalisia yksiköitä, mutta (tarkasteluni näkökulmasta) kiteytyneinä sanaliittona sanastoon rinnastettavia symboleita (Nenonen 2002: 133). Idiomaattisia ilmauksia puolestaan ovat esimerkiksi taivutusmuodoista kivettyneet adverbit (Nenonen 2002: 15). Kaikki aineiston idiomit eivät ole yksiselitteisen arkaaisia, vaan niiden tyylirekisteri voi viitata myös hengelliseen, ylätuuliseen tai murteelliseen kielenkäyttöön (Liite 1). Idioimeja käytetään harvoin neutraaleissa tilanteissa (Nenonen 2002: 5).

Aineistossa esiintyy yksi koloratiivirakenne: *seistä nakotti*. Verbaalinen koloratiivirakenne on verbiliitto, joka voi koostua kahdesta keskenään kongruoivasta finiittiverbistä tai perusmuodon + finiittiverbin yhdistelmästä. Siinä välittömästi deskriptiivisen pääverbin (ideofonin) edellä on samaa toimintaa neutraalisti kuvaava verbi A-infinitiivin perusmuodossa (Rytkönen 1937: 95). Koloratiivirakenneverbit ovat yleisimpiä suomen murteissa, eikä niiden deskriptiivisiä pääverbejä usein löydy yleiskielen sanakirjoista (Jarva 2008: 16). Aineistossa esiintyy suhteellisen vähän murre sanoja ja murteissa yleisiä idioimeja, joista koloratiivirakenteet ovat esimerkki. Käännöksessä on vältetty puhtaita murteellisuuksia, sillä kohdekielen murteet viittaisivat tiettyihin *kohdekulttuurin* maantieteellisiin alueisiin ja herättäisivät mielleyhtymiä niistä fyysisinä paikkoina (Aho & Moster 2021: 70). Kun murre sanaa on käytetty, se yleensä löytyy myös VKS:stä tai *Etymologisesta sanakirjasta*. Joskus koloratiivirakenteen käyttöä on aineistossa jopa tietoisesti vältetty kirjoittamalla toimintoa kuvaavat verbit auki rinnasteisiksi: *menivät ja muuttuivat*.

Aineistossa esiintyy useita vanhahtavia verbilausekeidiomeja eli verbi-idiomeja. Verbi-idiomi on predikaattirakenne, joka koostuu verbistä ja sen laajennuksesta, joka voi olla objekti, adverbiaali tai harvemmin subjekti. Verbi-idiomin objekti on usein partitiivissa (aineistossa *olla [jotain] laatussa*), poikkeuksena refleksiivisen possessiivisuffiksin sisältävät ilmaukset (VISK § 454, 929), aineistossa *nousta sijaltaan*. *Sija* merkityksessä 'paikka' on vanhaa kirjasuomea ja jo Agricolan kieltä. Suomessa

idiomi assosioituu myös uudempiin hengellisiin teksteihin, muun muassa virteen 563 ja siihen pohjautuvaan vanhaan iltarukoukseen (*-- jos sijaltain en nousisi --*), joka on ilmestynyt painetussa muodossa ensi kertaa *Pyhäkoululauluissa* vuonna 1912. Istumapaikkaan viittaavana *sija* määrittyy myös kontekstissa kirjalliseen tai vanhahtavaan rekisteriin. Verbi-idiomi *tulla tykö* taas koostuu predikaattiverbistä ja adverbialista, joka tässä tapauksessa on vanhaan kirjasuomeen ja *Raamattuun* assosioituva *tykö* ('luokse').

Rakenteessa *olla seisovillaan* verbi muodostaa idiomin taivutusmuotoisen, olotilaa ilmaisevan adverbien kanssa, joka on muodostettu kiteytynyttä päätteistöä käyttävällä adverbimuotilla. Kantasanana on *-VA*-partisiipista leksikaalistunut substantiivi *seisovat* (merkityksessä 'jalat'). *-illa*-adverbi sisältää possessiivisuffiksillisen päätteaineksen ja kuvaa yleensä pukeutumattomuutta tai vajaan pukeutuneisuuden tilaa (vrt. *paitasillaan, sukkasillaan*) (VISK § 391, 394). Paikallissijainen muodostelma kuuluu myös asennonilmausten semanttiseen keskittymään, johon kuuluu useita murteellisia ja vanhahtavia muodostusmalleja. Adverbien merkitys on 'olla jaloillaan, olla valmiina seisomassa'. Monimutkaisen ja epätavallisen rakenteen vuoksi idiomi voidaan luokitella kirjalliseen, vanhahtavaan ja leikilliseen rekisteriin. Aineiston tekstissä seisominen ilmaisee myös puhujan seksuaalisesti virittyntä näkökulmaa ja tämän koomiseksi rakentuvaa henkilökuva.

Apeilla mielin on kiteytynyt inkongruentti adverbialilauseke, jossa substantiiviedussana on instruktiivissa (VISK § 1303). Kyseessä on luonnehdinnan instruktiivi, jossa "mieli" ei ole väline, vaan luonnehdinnan kohde. Määrte ja pääsana eivät kongruoi kielipillisesti, mutta niiden sijoilla on silti jonkinlainen merkityskongruenssi (VISK § 1263). Määrteessä instruktiivin käytölle on este: kongruoiva *apein mielin* viittaisi välineeseen, kun taas inkongruentti tavan adessiivi + luonnehdinnan instruktiivi *apeilla mielin* viittaa luonnehdintaan. Tulkitsen instruktiivifraasin rekisteriltään tunnusmerkkiseksi (lievästi vanhahtava tai ainakin kirjallinen) marginaalisen sijan ja epätavallisen rakenteen vuoksi.

Ei millään muotoa on aineiston toinen kiteytynyt inkongruentti adverbialilauseke, jossa tällä kertaa määritteenä toimiva kvanttoripronomini on eri sijassa kuin substantiiviedussana (tavan adessiivi + partitiivi). Kiellossa on mukana affektinen elementti eli vahvistussanaan liittyvä fokuspartikkeli *-(ka)An* (*ei millään*) (VISK § 1722). Tulkitsen moniosaisen kongruoimattoman lausekkeen rekisteriltään tunnusmerkkiseksi (lievästi vanhahtava tai ainakin kirjallinen).

Kunniani kautta! viittaa lääkärinvalaan: *"Vakuutan kunniani ja omantuntoni kautta pyrkiväni lääkärintoimessani palvelemaan lähimmäisiäni ihmisyyttä ja elämää kunnioittaen"* (lähde: Suomen Lääkäriliitto). Sanamuodon muodollisuuden ja tunnetun subtekstin vuoksi interjektio on rekisteriltään tunnusmerkkinen, arkikäytössä kovin ylätyylinen tai vanhahtava ja lievästi koominen. Aineistossa se sopii pompööseihin ja vanhahtaviin puheenparsiin takertuvan tohtorihahmon suuhun. Pelkän kitey-

tyneen jussiivirakenteen sisältävässä huudahduksessa *Varjelkoon!* puolestaan uskonnolliseen rekisteriin kuuluva fraasi on muuttunut neutraaliksi hämmästelyä, taivastelua kuvaavaksi ilmaukseksi (päivittelysana). Jussiivia käytetään ilmaisemassa monenlaisia merkityksiä, mutta tieteellisen kielenkäytön (metakommentointi) ulkopuolella se assosioituu vanhahtavaan kirkolliseen kieleen, Agricolan kieleen ja vanhaan kirjasuomeen. Jussiivia on esiintynyt kirjakielessä yleisenä 1500-luvulta 1800-luvulle (Häkkinen 1994: 261). Vahvistus- ja päivittelysanat ovat ilmaisuvoimaisia, mutta niille on ominaista suuri paikallinen ja sosiaalinen variaatio ja siitä johtuva alttius muutoksille normeissa ja emotioiden semanttisuudessa (Kelly Washbourne 2023: 109) sekä joskus nopeakin muotisykli. Erityisesti kirjallisuuden kieleen lainatut huudahdukset osoittavat aika- ja kulttuurisidonnaisina joskus ensimmäisinä tekstin vanhenemisen.

4.1.2 Leksikaalis-morfologiset arkaismit

Horielovan ym. (2024: 102–103) ryhmittelyssä leksikaalis-morfologiset arkaismit ovat tapauksia, joissa jokin sanan taivutusmuoto (ei koko lekseemi eikä koko paradigma) on vanhentunut. Leksikaalis-morfologisia arkaismeja ovat muun muassa vanhentuneet verbirakenteet.

Suomen verbien imperfektimuodoissa esiintyy vartalonloppuista äännevaihtelua *ti-* ja *si-*rinnakkaismuotoina. Yleiskielessä vaihtelu koskee kaksitavuisia vartaloita, murteissa myös useampitavuisia; myös *e-*vartaloisessa *lähteä*-verbissä esiintyy *t:n* ja *s:n* vaihtelua (VISK § 114). Aineistossa esiintyvä *lähteä*-verbin imperfektimuoto *läksi* on kielihistoriallisesti vanhempi ja sillä on voimakas kirjakielinen perinne; Agricolalla ja vanhassa kirjasuomessa *läksi* oli *lähteä*-verbin ainoa imperfektityyppi (VVKS 2017). Vanha muoto on jäänyt rinnalle etenkin itämurteisiin, mutta myös kaakkois-hämäläisiin sekä lounaismurteisiin.

Kolmannen persoonan omistuspäätteellä on illatiivissa rinnakkaisvariantit *-Vn* ja *-nsA*. Aineistossa esiintyy variantti *luoksensa*. Yleiskielessä *-Vn* on sijapäätteiden jäljessä tavallisempi kuin *-nsA*, joka voi tavumäärää pidentävän vaikutuksensa takia vaikuttaa murteelliselta tai vanhahtavalta piirteeltä (VISK § 95). Vielä vuoden 1933/-38 raamatunkäännöksessä käytettiin pääsääntöisesti varianttia *-nsA*, minkä vuoksi se saattaa ankuroitua myös vanhaan hengelliseen rekisteriin kuuluvaksi.

4.1.3 Leksikaalis-semanttiset arkaismit

Leksikaalis-semanttisissa arkaismeissa monimerkityksisen sanan yksi merkitys on vanhentunut (Horielova ym. 2024: 102–103). Aineistossa merkityksenmuutos korostuu etenkin verbeissä: esi-

merkiksi *janota* (merkityksessä 'kaivata, haluta'), *karata* (merkityksessä 'juosta, kipittää'; vartalo: *ka-
raa-*), *pistää* (merkityksessä 'puhua'). Aineiston verbiketjuista leksikaalis-semanttisia arkaismeja ovat *koki lämmitellä* ja *koki puolustaa*. NS:n luokitus sanalle *kokea* merkityksessä 'yrittää' on *hiukan vanh.
ja runok.* ja KS:n *harv.* Merkityksessä 'yrittää' sana esiintyy ensi kertaa Florinuksella vuonna 1688 (VKS).

Aineistossa *ei täytyntyt* on esimerkki nesessiiviverbin nykynormien vastaisesta käytöstä. Kaikilla nesessiiviverbeillä ei ole käytössä kielteisiä muotoja tai niillä on eri merkitys kuin suora kieltö. *Täytyä*-verbin kieltolauseparina käytetään usein *tarvita*-verbiä. *Täytyä*-verbin käyttö kieltolauseessa tuo tekstiin arkaaisen tai virheellisen vivahteen.

Substantiivi-idiomi *se ihmeiden valtakunta* viittaa muodoltaan vanhaan kirjasuomeen. Nominilausekkeeseen on lisätty nykynormien vastainen, indoeurooppalaisten kielten määräistä artikkelia vastaava pronominiääritys *se*. Rakenne oli ominainen Agricolan teksteille ja 1500–1600-luvun kirjasuomelle (Kiuru 1990: 285) ja assosioituu edelleen niihin vahvasti. Steiner (1975, Kelly Washbournen 2023: 111 mukaan) luonnehtii *Raamatun* tuttua, arkaaista kieltä ”kotoisaa” tunnetilaa luovaksi eli kotouttavaa strategiaa toteuttavaksi. Vastaava segmentti on myös lähdetekstissä juhlanan korostainen ja edustaa koodinvaihtoa, joka johtuu päähenkilön kiihtyvistä, lukijalle (tragi)koomisena näyttäytyvästä mielentilasta. *Se*-artikkelin käyttö on tyyppiesimerkki Delabastitan (2004: 886, ks. luku 3.2.6) mainitsemasta ”standardiarkaisoinnista”, mutta tässä *se* puolustaa paikkaansa nimenomaan koodin- ja rekisterinvaihtoa osoittavana merkinä, kuten tekstiesimerkistä (1) havaitaan.

(1) – eikä tohtori Feitelsohn ollut kyennyt päivin eikä öin ajattelemaan muuta eikä toivomaan muuta kuin sitä hetkeä jolloin hänen aikansa koittaa ja Manja suostuu hänelle, ja hänen poikamiespäivänsä päättyvät **ja tulee tykö se ihmeiden valtakunta**, ja kun hänen poikamiespäivänsä sitten päättyvät, istuu hän alas pehmeään seslonkiin ja likistää kaksin käsin nuoria olkapäitä ja sitä ihanuutta, jota ei vielä konsaan ole koskettanut miehen käsi.

4.1.4 Leksikaalis-johdo-opilliset arkaismit

Johtaminen eli derivointi on sananmuodostuskeino, jossa kantavartalosta muodostetaan johtimen avulla johdos (Nummila 2011: 60). Horielovan ym. (2024: 102–103) mukaan johdinainekseen liittyviä arkaisoinnin tapoja ovat muun muassa käytöstä poistuneiden affiksien palauttaminen tai nykykäytössä olevien affiksien puuttuminen. Vanhentuneella johdoksella on usein nykykielessä vastine, joka tosin saattaa olla konnotaatioiltaan eriävä.

Rekisteriltään tunnusmerkkisiä johdoksia esiintyi aineistossa erityisesti adjektiiveilla. Aineiston adjektiivit *riemuisa* ja *tuskaisa* on muodostettu substantiivista possessiivijohtimella *-isA*, joka ilmaisee kuulumista. Vajaalla puolella *-isA*-johdoksista on olemassa samakantainen, yleensä synonyyminen *-kAs*-

johdos (*riemukas*). Jotkin *-isA*-johdoksella muodostetut sanat ovat ylätyyliä, esimerkiksi aineiston *tuskaisa* (vrt. synonyymit *tuskainen* ja *tuskallinen*) (VISK § 285). Tämä selittää niiden ei-nykyaikaisen vaikutelman, vaikka sanakirjoista rekisteriluokitus niiden kohdalla puuttuukin. *Lupsakka* taas kuuluu vanhastaan murteissa tavattavaan, usein deskriptiivissävytteisten, kolmitavuisen *-AkkA*-loppuisten adjektiivien ryhmään (VISK § 288). Tällaisia vanhahtavilla johdoksilla muodostettuja adjektiiveja lukuunottamatta aineiston adjektiivit vastasivat pitkälti lähdetekstin adjektiiveja sanakirjamerkityksineen ja rekisteriluokituksineen.

4.1.5 Leksikaalis-foneettiset arkaismit

Horielovan ym. (2024: 102–103) ryhmittelyä edustavia leksikaalis-foneettisia arkaismeja on aineistossa kaksi. *Proviisori* on kääntäjän luoma sana, joka muistuttaa murteellista ja leikillistä *prohvessoria*. Alkutekstin *provizor* 'proviisori' antaa ymmärtää, että puhuja sekoittaa virkanimikkeet *proviisori* ja *professori* ja puhuu älykkäästä pojastaan ”pikku proviisorina”. Kääntäjä on tässä olettanut lisäksi, että suomessa jo vieraslaina *proviisori* olisi vääntynyt kansan suussa helposti virheelliseen muotoon. Vaikeudet uudehkoissa lainasanoissa esiintyvien vieraskirjainten (*b, f, g*) kirjoitusasussa tai ääntämisessä assosioituvat nykyään lähinnä menneeseen aikaan. Aineiston toinen esimerkki leksikaalis-foneettisesta arkaismista, *styränki*, on ruotsinvoittoinen muunnos (< *tyranni*), joka on tunnistettavissa joko tahalliseksi arkaismiksi tai murrerekisterin sanaksi.

4.1.6 Arkaaiset ortografiset ratkaisut

Aineistossa esiintyy kolme sanaa vanhentuneessa kirjoitusasussa: *Ameriikka* (*Amerikka*), *lysooli* (*lysoli*) ja *šaketti* (*saketti*). Yksittäisiä, malapropismeiksi tulkittavia sanoja on tekstissä harvennettu: *parasiittinen*. Nykynormituksessa harvennuksen on kaunokirjallisena korostuskeinona täysin korvannut kursivointi.

4.2 Taktiikka-analyysi

Lähdetekstin kieli sisältää eriaikaisia kieli- ja tekstikerrostumia. Berkowitz on lähdetekstissä a) luonut kieltä kirjoittaessaan sekä käyttänyt b) uusintavasti mm. *Tanahin* ja myöhäisemmän, toisen vuosisadan jälkeen kehittyneen rabbiinisen heprean ilmaisuja ja c) kieltenvälistä koodinvaihtoa ja muun muassa venäjän ja jiddišin puhemalleihin perustuvaa simulaatiota. Lähdetekstin sanaston (Liite 2) etymologian tarkistamisessa apunani ovat olleet *A Comprehensive Etymological Dictionary of The Hebrew Language*

for Readers of English (Klein 1987), konkordanssisanakirja *Strong's Exhaustive Concordance* (Strong 1996) sekä Heprean kielen akatemian Historical Dictionary Projectin (HDP) jatkuvasti päivittyvä Ma'agarim-tietokanta (Ma'agarim 2025). Tässä luvussa käyttämäni heprean translitteroinnin periaatteet olen koonnut Liitteeseen 4.

Taktiikka-analyysissä pyrin selvittämään, mitä paikallisia käännöstaktiikoita arkaismeja sisältävissä segmenteissä on käytetty, mitkä taktiikat soveltuvat nimenomaan arkaismien kääntämiseen ja onko taktiikoiden käyttö aineistossa perusteltua. Käytän käännöstaktiikka-analyysissä Leppihalmeen (2001: 140–141) esittämää luokittelua, jonka 7 kategorian tarkkuustaso soveltuu kandidaatintutkielman laajuuteen. Havaitsin Leppihalmeen taksonomian käyttökelpoiseksi nimenomaan leksikaalisten käännöskeinojen ryhmittelyssä, sillä se representoi aineistoa kattavasti ja niin, että tekemäni havainnot jäsentyvät loogisesti sen kategorioihin. Kaikki arkaismeja sisältävät segmentit lähdeteksteineen (yhteensä 122 segmenttiä) on esitetty käännöstaktiikkataulukossa (Liite 2). Seuraavassa esittelen kiintoisia nostoja aineistossa käytetyistä käännöstaktiikoista ja määrittelen, toimivatko taktiikat aineistoesimerkeissä vieraannuttavina, kotouttavina, sekä vieraannuttavina että kotouttavina keinoina vai eivät kumpinakaan.

4.2.1 Vierassana

Vierassanan käyttö sellaisenaan ja joskus typografisin keinoin korostettuna antaa tekstille paikallisväriä ja soveltuu vieraannuttavaan kääntämiseen. Toisaalta vierassanat tekstissä edellyttävät lukijalta perehtyneisyyttä tai kiinnostusta ko. kulttuurikontekstiin tai ainakin vieraiden elementtien sietokykyä (Leppihalme 2001: 141). Aineistossa vierassanoja esiintyy yksinomaan erisnimiälluusioiden muodossa. Koska hepreassa ei kirjoiteta vokaalimerkkejä näkyviin, erisnimien paikallista tai kirjailijan tarkoittamaa äänneasua on vokaalien osalta mahdotonta päätellä pelkän lähdetekstin perusteella. Kääntäjä on päätenyt translitteroimaan erisnimet novellien tapahtumapaikan ja henkilöiden oletetun äidinkielen perusteella liettuanjiddišin mukaisiksi, jolloin monet vokaaliäänteet ovat muuntuneet yleisjiddišin ja heprean vastaavista. Holokaustin jälkeisessä ajassa näitä nimimuotoja voidaan pitää arkaaisina. Vaikutus on suomalaislukijalle kaksinkertaisesti vieraannuttava: esimerkiksi standardijiddišin *Moiše* assosioituisi helpommin subtekstinä olevaan *Moosekseen* (hepr. *Moše*) kuin aineiston liettuanjiddišin *Meiše*. Muutkin lähdetekstin hepreankielistä kantaa olevat erisnimet toimivat identiteettiä rakentavina kulttuuriviitteinä sekä a) oman aikansa, kulttuurinsa ja paikkansa etunimistöön että b) alluusiona raamatullisiin henkilöihin: *Avrom* (*Abraham*), *Leie* (*Lea*), *Nohem* (*Naahum*), *Sore* (*Saara*). Suomenkielisessä kirjallisuudessa erisnimien esiintyminen vierassanoina on muodostumassa tai jo muodostunut standardiksi. Myös

aineistossa etunimet esiintyvät vieraslainoina (*Meiše-Josi*) eivätkä kotouttavasti arkaisoituina käännöksinä ('Mooses-Jooseppi').

4.2.2 Käännöslaina

Käännöslaina eli minimimuutos on lähdetekstin reaalian tai alluusion sanatarkka käännös. Termille etsitään kohdekielestä ”virallinen” vastine eli esimerkiksi sanakirjavastine tai yleisesti käytössä oleva puhekielinen ilmaisu. Tässä oletetaan, että a) sanakirja on normistoa ylläpitävä auktoriteetti ja että b) lähdekielen sanalla on tarkka vastineensa kohdekielessä. Käännöslaina ei huomioi sanan konnotatiivista tai kontekstuaalista merkitystä. Vaarana on käännöstekstin latteus, kankeus tai haitta ymmärrettävyydelle (Leppihalme 2000: 99); Toury tosin toteaa *kasvavan standardisoinnin laissaan* kääntämiselle tyypillisenä piirteenä, että käännöksillä on yleisesti taipumus olla latteampia kuin lähdetekstit (Toury 1995: 267). Joskus ilmauksella kuitenkin on sama tai lähes sama semanttinen tarkoite niin lähde- kuin kohdekielessä: aineistossa esimerkiksi molempien kielten arkaismit *makuukamari* (*hadar-miškav*) viittaavat paitsi pitkällään olemiseen myös yhdyntään. Samoin muotoilu *kaulakrvatit* (*anivot le-tsavreihem* 'kravatit kauloihinsa') korostaa molemmissa kielissä käsitteen outoutta puhujalle sekä tämän kielteistä tai halveksivaa suhtautumista puheena olevaan asiaan. Rekisteri myös vaihtelee puhujan mukaan: toisaalla kääntäjän semanttinen valinta sallii sivistyneen tohtori Feitelsohnin puhua jo modernisti *solmiosta* (*aniva*).

Käännöslainoja aineistossa edustavat myös erisnimien osien, lähdekulttuurille tyypillisten lisänimien, kääntäminen kohdekielelle: *Pöppö-Išai* (*Išai ha-Mešuga* 'Išai hullu'). Lisänimi korostaa hahmon ominaisuuksia, jotka ovat tärkeää lisätietoa myös käännöksen lukijalle. Esimerkissä on käytetty myös muokkaavaa adaptaatiota (ks. luku 4.2.3) kotouttavan *pöppö*-sanana muodossa: NS viittaa sen kohdalla Minna Canthin tuotantoon ja arkaaiseen merkitysnänssiin 'pelottava tappelupukari'.

Käännöslainat sopivat erityisesti sellaisten kielten välisiin käännöksiin, jotka muistuttavat toisiaan sanastollisesti tai rakenteellisesti tai joilla on yhteistä kulttuuripohjaa. Vanhoina käännöslainoina monet *Raamatun* katkelmat toistavat lähdekielten ominaisuuksia silloinkin, kun kielet eroavat toisistaan huomattavasti. Aineiston *Tanahin* hepreaan pohjautuvat idiomit ja idiomaattiset ilmaisut ovat esiintyneet pitkään käännöslainoina suomalaisissa raamatunkäännöksissä: esimerkiksi *nousevat sijoiltaan* (*jakümü mi-mkomam*).

Vieraslainat (luku 4.2.1) ja käännöslainat sijoittuvat lähdesuuntautuneen ja kohdesuuntautuneen kääntämisen välimaastoon (Pedersen 2011: 84). Käännöslaina on perusluonteeltaan vieraannuttava

taktiikka, sillä se sisällyttää kohdetekstiin lähdekielisiä elementtejä. Toisaalta käännösratkaisut ovat yleensä tavanomaisia, mikä aiheuttaa kotouttavan vaikutuksen.

4.2.3 Kulttuurinen adaptaatio

Kulttuurinen adaptaatio eli kohdekielisen analogian käyttäminen tarkoittaa Leppihalmeen (2001: 142) luokittelussa lähdekielisen käsitteen konnotaatioiden ja assosiaatioiden välittämistä kohdekielen funktionaalisen vastineen avulla. Kohdekielen vastine siis eroaa tarkalta denotatiiviselta merkitykseltään lähdekielen käsitteestä. Taktiikka käyttää kohdekielisille lukijoille tuttuja, kohdekielessä kulttuuri-sidonnaisia ilmaisuja ja on tavoitteeltaan selkeästi kotouttava. Adaptaatiolla korvataan segmenttejä, joissa alkuperäinen kulttuuri tulee esille; kääntäjän tavoitteena on kuitenkin säilyttää alkuperäisen viestin tarkoitus ja sosiaalinen resonanssi. Adaptaatiota käyttämällä kääntäjä pääsee halutessaan itse esiin. Aineistoesimerkkejä muokkaavasta analogiasta ovat *jotta hekin kuulisivat ja saisivat tuta* (*ve-az jad'u ve-jevínu* 'ja sitten tietävät ja ymmärtävät'), *lysti ja lupsakka* (*kulo ra'anan ve-aliz* 'kokonaan iloinen ja hilpeä') ja *sisikuntansa* (*libo* 'sydämensä', merkityksessä 'sisimmät ajatukset') sekä affektiset huudahdukset: *Kunniani kautta!* (*Ba-ħajai!* '[Vannon] elämäni kautta', 'niin totta kuin elän'), *Varjelkoon!* (*Has ve-šalom*, kirj. 'armo ja rauhaa', vahva kulttuuri-idioimi, jota käytetään toivottaessa ettei jotain tapahtuisi). Idiomien tyyli on harkitun kliseinen ja nykylukijan kognitiivisessa kuluneisuuden kautta vanhahtavuutta korostava.

Aineistossa adaptoimalla on käännetty myös oppimattoman päähenkilön malapropismit eli väärin muistetut sivistyssanat, jotka luovat koomista vaikutelmaa. Sivistyssanat malapropismien kohteena tuovat tekstiin myös vanhahtavan tunnun: *lysooli* (tavoiteltaessa sanaa *lyseo*). Lähdetekstissä sanaleikki muodostuu samanmerkityksisen sanan ('lyseo') ympärille: *guminázija/gimnázija*.

Äärimmäisen kotouttavaa kulttuurista adaptaatiota edustaa aineiston ilmaus [puhuvat kieltä] *kuin mitkään styrängit*. Alkutekstin *ke-"paritsim" mamaš*, 'todella kuin ryövärit', viittaa *Tanaħiin* (Jer. 7:11, Hes. 7:22), mutta raamatullisen alkuperän korostaminen lienee tässä yhteydessä ylitulkintaa. Segmentissä kuvaillaan joka tapauksessa arvottaen eli ivallisesti vieraan kielen osaajia ja ehkä myös kyseisen kielen natiivipuhujia. Kääntäjän tavoitteena on ollut toisintaa merkityksen/rekisterin tunnusmerkkisyys: lähdetekstin lainausmerkit kertovat, että sana on lainattu toisesta tyyli- ja rekisterilajista. Reaalia-analogian käyttäminen on tässä yhteydessä suotavaa, sillä suomen *ryövärit* olisi diakronisesti täysin tunnusmerkitön. Lähdetekstin ajankohtaan sopivaa ja kohdetekstin lukijoita kiintoisasta näkökulmasta puhuttelevaa rekisteriä on käännökseen haettu käsitteestä, joka esiintyy vain suomalaisessa *Tiernapojat*-kuvaelmassa.

Käännösratkaisu koettelee kulttuurisen sekoittelun rajoja viittaamalla *kristillisen* perinteen joulunajan kuvaelmaan 1800-luvulta. Tekstissä puhujana on kuitenkin malapropismeja viljelevä päähenkilö, jonka kielenkäytössä ymmärtämätön kielellinen ja kulttuurinen sekoittelu voisi olla perusteltua.

4.2.4 Yläkäsitteellä tai alakäsitteellä korvaaminen

Yläkäsitteellä korvaaminen eli hyperonyyminen käännös latistaa tekstiä, sillä se karsii lähdetekstin tunnusomaisia piirteitä. Käsitetason vaihtaminen on kuitenkin pakollista, ellei kohdekielestä löydy vastaavaa käsitettä tai ellei käsite ole normaalikäytössä. Lähdetekstin arkaaisten ilmausten jättäminen käännöksessä diakronisesti tunnusmerkittömiksi on usein käytännössä yläkäsitteellä korvaamista: esimerkkinä aineistossa on *juna*, joka korvaa heprean konstruktirakennetta *eglat mesilat-ha-barzel* ’rautatievaunu’ (amerikanenglannin sanaan *railroad car* pohjautuva käännöslainaneologismi, joka on sittemmin jäänyt käytöstä; ks. Stahl 2014: 322). Tarkasteltavassa aineistossa yleisempää on kuitenkin alakäsitteellä eli hyponyymillä korvaaminen: *kamiina* (*tanur* ’uuni’), *paltoonliepeet* (*kānfoṭ bigdo* ’vaatteensa kulmat’), *samovaari* (*meiḥam* ’vedenkeitin’), *šakettiin sonnustautunut* (*lavuš tilbōšet anglit* ’englantilaiseen pukuun pukeutunut’⁸). Alakäsitteellä tarkentaminen on kontekstista riippuen vieraannuttavaa tai kotouttavaa. Tämän taktiikan käyttö lisää lukijan kognitiivista kuormaa, mutta se on hyväksyttävää, jos lähimerkityksinen alakäsite on tunnetumpi tai esimerkiksi lyhyempi (Pedersen 2011: 82).

Aineistossa lähdetekstiin on joskus valittu nykykäytössä oleva heprean sana, josta on kuitenkin luontevaa käännöksessä käyttää vanhahtavaa suomenkielistä alakäsitettä: esimerkiksi *sapa* (’sohva’) on saanut käännöksessä vastineen *seslonki*. Semanttisen valinnan motiiviksi voidaan tässäkin ajatella fokuksen tarkentaminen tapahtuma-aikaan ja -paikkaan: taktiikka toimii tunnelman vahvistajana. Suomen sana *sohva* assosioituu moderniin aikaan ja nykyiseen kalustekulttuuriin; *seslonki* luo mielikuvan aivan tiettytyyppisestä, nimenomaan menneessä ajassa sijaitsevasta herrasväen muotikalusteesta.

4.2.5 Selittävä käännös

Selittävä käännös eli eksplikaatio antaa lukijalle lisätietoa tekstissä esiintyvistä käsitteistä. Taktiikka on lukijaystävällinen ja lisää tekstin ymmärrettävyyttä, mutta toisaalta se pidentää tekstiä. Kääntäjän tehtä-

⁸ Englantilaislähtöinen saketti oli 1880–1920-luvuilla herrasmiesten juhla-asu eli nykyisen tumman puvun vastine ennen kello 18:aa alkavissa tilaisuuksissa.

vänä on toki pyrkiä ekvivalenssiin lähdetekstin ja kohdetekstin välillä, mutta myös huomioida lukijan havainnointia, ymmärrystä ja lukemisen prosesseja. Taktiikka on vieraannuttava ja pyrkii sellaisena korostamaan lähdekulttuurin arvoa ja esittelemään sen ominaisuuksia. Eksplikointia voi esiintyä tekstin sisäisenä tai tekstinulkoisena.

Aineistossa esiintyy tekstinsisäistä eksplikointia vain kerran: historismin yhteydessä. Segmentissä viitataan nykymuotisiin näytelmiin, joihin puhuja suhtautuu arvottaen eli halveksivasti. Kirjoittaja, itsekin myös näytelmäkirjailija, sinkoaa henkilöhahmon suulla vähintäänkin itseironisen nuolen ilmeisesti populaarimuodissa olleiden vanhojen draamojen juoniin kirjoitettujen uudelleenlämmitysten suuntaan. Kääntäjä on lisännyt tekstiin arvolatausta kantavan maininnan *draamojen draamoista*, joka ei lähdetekstin ajatukselle uskollisena kuitenkaan aivan suoraan avaa kirjoittajan pisteliäisyyttä (tekstiesimerkki 2). Myöhemmin tekstissä ilmenee, että novellin *itsensä* tapahtumia voidaan pitää varsinaisena ”draamajen draamana” – ilmaisun suomenkielisisä merkityksissä puhujan kokemusmaailmassa intensiteetiltään ”kaikkien aikojen draamana” ja teemoiltaan ”ikiaikaisena draamana”.

(2) näytelmää, jotain näistä uusista nykyaikaan sovitetuista ”draamojen draamoista”
 maḥaze eḥad min ha-dramot ha-ḥadašot, ha-nikra’ot ba-zman ha-ze
 ’ yhtä näytelmä kappaletta näistä uusista draamoista, joita tässä ajassa luetaan ’

Yllä olevassa tekstiesimerkissä (2) on ensimmäisellä rivillä novellin käännös, toisella rivillä alkukielinen teksti ja kolmannella tätä analyysiä varten laadittu sanatarkka käännös. Jatkossa käytän tätä periaatetta kaikissa kolmirivisissä tekstiesimerkeissä.

Tekstinulkoista eksplikointia esiintyy aineistossa alaviitteiden muodossa selittämässä historis-meja, kuten tekstiesimerkin (3) tapauksesta *lyseo* havaitaan:

(3) Oik. ven. гимназия, klassillinen lukio, jossa ani harva juutalainen opiskeli 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Juutalaisia ei yleensä otettu oppilaiksi ei-juutalaisiin kouluihin tai sisäänotossa käytettiin kiintiöjärjestelmää. Sanottiin, että *gimnazijaan* päästäkseen täytyi olla poikkeuksellisen älykäs tai poikkeuksellisen varakas. *Gimnazija* olikin ehdoton sosiaalisen kohoamisen väylä. (suom. huom.)

Tekstinulkoisia eksplikoivia alaviitteitä (aineistossa yhteensä 13 kappaletta) on lisätty myös lähdetekstin vanhahtaviin tai lukijoille mahdollisesti vieraisiin kulttuuri-idiomeihin, jotka eivät pelkinä käännös-lainoina aukea koko merkityksessään. Tekstiesimerkin (4) alaviitteessä idiomi *kypsän ymmärryksen ikään ehtinyt* (*še-kvar higi’a li-šnot bina* ’joka oli jo saapunut ymmärryksen vuosiin’) saa selitteen:

(4) Talmudin traktaatissa *Pirkei Avot* 5:25 ”ymmärryksen ikä” tarkoittaa ikäkautta 40–49 vuotta. (suom. huom.)

Subtekstin, erään Talmudin kuuluisimmista traktaateista, voidaan olettaa olleen kohderyhmään kuulu-neille aikalaislukijoille hyvin tuttu 1900-luvun alussa. Alluusion avulla poikamies-päähenkilön ikä tulee

lähdetekstin lukijoiden tietoon kiertokautta; suomenkieliselle lukijalle ikä sen sijaan jäisi helposti arvoitukseksi. Siksi käsitettä *kypsan ymmärryksen ikä* ei voi kääntää vain idiomista idiomiksi tai sana sanalta, vaan se vaatii selityksen.

Alaviittein selitetään paitsi kielellisiä käsitteitä myös yksittäisiin sanoihin kiteytyviä ilmiöitä, jotka vaatisivat lukijalta historian tuntemusta. Esimerkiksi segmentti *häntä poltteli tuuma sotaväkeen vihjaamisesta* saa (tekstiesimerkki 5) alaviitteen

(5) Kantonistisotilaat värvättiin suurelta osin Venäjän valtakunnan etnisistä vähemmistöistä, usein kidnappausten tai ilmiantojen perusteella. Nämä sotilaat palvelivat Keisarillisessa armeijassa 25 vuotta. (suom. huom.)

4.2.6 Lisäys

Lisäys on Vehmas-Lehdon (1999:100) mukaan yleisimpiä paikallisia käännösratkaisuja. Chesterman (1997: 71) mainitsee yhdeksi kääntämisen universaaliksi sen, että käännösteksteillä on taipumus olla lähdetekstejä eksplisiittisempiä. Rajanveto lisäyksen ja eksplikoinnin välillä voi kuitenkin joskus olla hankalaa (ks. esim. Leppihalme 2001: 143–144).

Aineistossa esiintyy melko paljon pieniä, yhden-kahden sanan lisäyksiä. Lisäyksiä on tehty tekstilajin tyylin ja normien mukaisessa muodossa a) rytmisistä syistä esimerkiksi sanarinnastuksin: *paha ja julma ja vikapää* (*ra'a ve-aḥzarit* 'paha ja julma'), b) korvaavassa tarkoituksessa, esimerkiksi käännökseen siirtymättömiä syntaktisia arkaismeja ja muita tunnusmerkkinä piirteitä kompensoimassa (ks. Ben-Ari 1998: 10), ja c) etenkin ajanmukaista tunnelmaa luovassa tarkoituksessa: *ei vielä konsaan* (*adājin lo 'ei vielä*'), *eivät yhtikäs mitään* (*lo klum* 'eivät mitään'), *sangen viihdyttäviä* (*ne'imot* 'miellyttäviä'). Lisäystä voidaan aineiston tapauksissa pitää kotouttavana taktiikkana.

Sanatason arkaismien lisääminen sinne, missä niitä ei lähdetekstissä esiinny, kompensoi tavallaan myös lähdetekstin kulttuurispesifejä reaaliota (esimerkiksi *ba'al simḥa, minḥa, reb*). Lähdetekstissä reaaliat tuovat lukijoille tuttuuden, yhteisöllisyyden ja ehkä myös nostalgian tuntua; kohdetekstissä niistä jäävät selitettynäkin uupumaan monet alkuperäiset konnotaatiot.

Lähdetekstin perusverbi on lisäyksessä joskus korvattu pidemmällä, lähimerkityksisellä kohdekielen verbi-idiomilla: *rouva lasketteli sukkeluuksia* (*hitlotseta ha-gevéret be-ḥen* 'vitsaili rouva sulavasti') tai verbaalisella koloratiivirakenteella: *seistä nakotti* (*omed* 'seisoo'). Ei-idiomaattisen lähdetekstin segmentin korvaamista idiomaattisella lisäyksellä saatetaan käyttää silloin, kun tavoitteena on säilyttää alkuperäinen tyyli sanatarkan viestin sijaan (Harmon 2021: 128–129).

Yleisimmät lisäyksien luokat aineistossa ovat adverbit (3), nominin määritteet (3) ja verbi-idiomit (2). Tämä johtuu siitä, että kokonaisuudessa merkityssisällöltään pienen yksittäisen sanan lisääminen on

kääntäjälle turvallisim ja lähdetekstiä kunnioittavin kotouttava menetelmä. Erityisesti adverbit toimivat käännöstekstissä hyvin yhtenäisenä ryhmänä. Eniten arkaisoivina lisäyksinä esiintyy astemääritteinä toimivia genetiivimuotoisia vahventaja-adverbeja, jotka ilmaisevat ominaisuuden suurta tai pientä määrää (*sangen, tyystin, ylen*). Havaintoni vahventajista tukee Jantusen (2002: 64) toteamusta siitä, että käännetyissä kaunokirjallisuudessa astemääritteiden kirjo on yleensä yhtä suuri tai suurempi kuin alkuperäissuomalaisissa teksteissä. Touryn kasvavan standardisoinnin laki (ks. luku 4.2.2) eli yksinkertaistuminen ei tässä toteudu.

4.2.7 Poisto

Poistossa käsite tai ilmaus häivytetään tekstistä. Poiston tekeminen on ammattimaisessa käännoistyössä harvoin oikeutettua. Kääntäjä saattaa joutua turvautumaan siihen tilanteessa, jossa lähdekieliselle termille ei löydy luontevaa kohdekielistä vastinetta ja sana on tekstikokonaisuudessa vähämerkityksinen tai itsestään selvä. Aina aika- ja kulttuurisidonnaiset merkitysisällöt eivät siirry kohdekieleen ongelmitta. Tästä esimerkkinä on aineistossa esiintyvä, historian hämärään kadonnut sanaleikki, joka on jätetty siirtämättä kohdetekstiin. Poiston lisäksi kääntäjä on valinnut samaan segmenttiin muita, korvaavia taktiikoita. Tekstiesimerkistä (6) havaitaan, että kääntäjä on poistanut alkuperäisen malapropismin, tulkinnut kulttuurisanan alaviitteessä ja lisännyt kokonaan uuden malapropismin harvennuksineen:

(6) Meiše-Josi ansaitsi rahaa Sadonkorjaaja-Ḥaimin* puutarhan pelättinä ja vietti oikein p a r a s i i t i l l i s t a elämää
 mištaḥer Meiše-Josi le-šomer ba-pardeso šel Ḥ a i m K o t s e r - h a - P e ' a
 'värväytyy Meiše-Josi vartijaksi R e u n a s a d o n k o r j a a j a - Ḥ a i m i n hedelmätarhaan'

Alaviitteessä (ei mukana tekstiesimerkissä) selitetty kulttuurisana *pe'a*, 'reuna', viittaa raamatulliseen käskyyn jättää pellon reunaosa köyhille (3 Moos. 19:9 ja 23:22). Tämän tulkinnan mukaan Ḥaim korjaa itse koko sadon ja Meiše-Josi työskentelee puoli-ilmaiseksi pelto-osalla, jonka koko tuotto lain mukaan kuuluisi hänelle itselleen! Käännostratkaisun *Sadonkorjaaja-Haim* ilkeä merkitys on kätkeytympi kuin lähdetekstissä, jossa aikalaislukijat ymmärtävät merkityksen nopeasti subteksteihin ankkuroituvan kulttuurisanan *pe'a* perusteella. Lähdetekstissä *Ḥaimin* nimi on lisäksi harvennettu jonkinlaisen malapropismin merkiksi. Suomenkieliselle lukijalle ei avaudu edes, että nimi *Haim* merkitsee "elämää" ja että sadon/elon korjaaminen pellon reunaosalta tulkittuu elämän vastakohtaksi. Mustan huumorin säilyttäminen on kuitenkin ollut käännoistyössä tärkeä tavoite; huumorin poisto olisi tehnyt koko segmentistä turhan. Lähdetekstin malapropismia korvaa käännoksessä uusi, ironinen malapropismi

parasiittillinen elämä, viite puheenaiheeseen temaattisesti⁹ kytkeytyvään *paratiisiin*. Uudelleen rakennettunakin segmentillä on vieraannuttava efekti.

4.3 Arkaisoinnin funktiot ja skopokset

Luvussa 4.2 kuvatun taktiikka-analyysin tehtävänä on pohjustaa käännöksen funktioiden ja skoposten selvittämistä. Tässä luvussa esitän pohdiskelevan koosteen siitä, mitä mahdollisia lukija-, teksti- tai kääntäjälähtöisiä funktioita aineiston arkaisoiville strategioille ja -taktiikoille on löydettävissä. Yritän myös määrittellä koko käännöstyön skopokset. Skoposteorian (Nord 2006a: 663) mukaisesti käännöksen tavoite määrittelee käännöksen strategiat ja keinot. On kuitenkin huomattava, ettei *kaikki* kääntäminen ole intentionaalista eikä siis toteuta kääntäjän tietoisesti ja tarkoituksellisesti valitsemaa funktiota tai skoposta. Tässä työssä arkaisointia tarkastellaan strategiatason ratkaisuna ja alisteisena kotouttaville ja vieraannuttaville strategioille. Kotouttaminen ja vieraannuttaminen ovat kaksi tärkeintä yleisstrategiaa, jotka huomioivat käännöksen vaikutuksen kohdeyleisöön ja käännösprosessiin sisältyvät ideologiset ja kulttuuriset tekijät. Muunkinlainen hierarkia olisi mahdollinen tarkastelukulmasta riippuen. Olen merkinnyt Liitteen 2 taulukkoon kunkin käännetyn segmentin kohdalle siinä käytetyn taktiikan ja lisäksi, onko taktiikassa kyse kotouttavasta vai vieraannuttavasta strategiasta, molemmista vai ei kummas-takaan. Määrittely perustuu analyysin luvuissa 4.1 ja 4.2 määriteltyjen sanatason arkaismien ja käännös-vastineiden piirteisiin.

4.3.1 Arkaisoinnin funktiot

Funktio on tekstin sisäinen kontekstuaalinen merkitys; skopos taas koko käännöstyön tavoite. Arkaisointi palvelee kaunokirjallisessa käännöksessä aina jotain suunniteltua tarkoitusta: sillä on siis funktioita samoin kuin muillakin käännösstrategioilla ja -taktiikoilla. Kohdetekstin viestinnällinen funktio määrittää strategiavalinnan (Nord 2006a: 663). Funktio ei ole tekstin sisäsyntyinen ominaisuus, vaan sen antaa tekstille lukija reseptiohetkellä (mp.) Kohdetekstin funktiot voivat siis poiketa lähdetekstin funktioista. Aineistossa keskeisin arkaisoinnin käyttöfunktio on historiallisen kontekstin rekonstruointi ja henkilöhahmojen puheen karakterisointi ajankohtaan sopivilla kielellisillä (ei-nykyaikaisilla) piirteillä (ks. luku 4.2). Historiallista rekonstruointia toteutetaan aineistossa vierassanoja (13), käännöslainoja (10), lisäystä (10) ja alakäsitteellä korvaamista (9) käyttämällä. Karakterisointi toteutuu kulttuurisen

⁹ ja etymologisestikin, sillä lähdeteksti sisältää sanan *pardes*. Suomen ja monen muun kielen 'paratiisia' merkitsevä sana pohjautuu heprean sanaan *pardes* 'hedelmätarha' < muinaispersia *pairidaeza*.

adaptaation (51) ja lisäyksen (8) keinoin. Muut arkaisoinnin funktiot voidaan jakaa tyyllisiin ja ajallisiin seuraavasti.

Horielovan ym. (2024: 102) mukaan arkaismit korostavat tyylikeinoina menneen ajan tunnelmaa ja auttavat lukijaa eläytymään kuvattuun aikakauteen. Aineistossa arkaainen rekisteri sitoo tekstin tiettyyn kulttuuriperinteeseen ja tietylle (oman aikansa ja nykyajan) kohdeyleisölle. Joskus arkaismin käyttö kompensoi lähdetekstin lauserakennetta, aiempaa poistoa tai yläkäsitetä, joilla on ollut latistava vaikutus. Sanatason arkaismit voivat antaa tekstille ylevää, juhlallista tai humoristista tuntua – samoin kuin ylätyylisen rekisterin sanat. Joskus arkaismit toimivat satiirin, ironian tai parodian välineinä tai luovat tekstiin muunlaisen intertekstuaalisen viittaussuhteen. Vanhahtavien ja muuten rekisteriltään tunnusmerkkisten sanojen tarkoituksellinen käyttö muuten neutraalissa tekstissä lisää tekstin kontrastista ilmaisuvoimaa eli korostaa tekijän (tai kääntäjän) intentiota. Arkaaista rekisteriä on myös rakennettu tuomaan tekstille sosiaalisia merkityksiä ja vetovoimaa. Delabastita (2004: 887) lisää tyylifunktioihin kehystävän pyrkimyksen tunnistettavasti *kirjalliseen* tyyliin – erotuksena ”neutraalista” tai pragmaattisesta diskurssista. Aineistossa seuraavilla kotouttavilla taktiikoilla on keskeinen rooli tyylifunktion toteuttajina: käänöslaina (10 segmenttiä), kulttuurinen adaptaatio (51), alakäsitteellä korvaaminen (9) ja lisäys (8) (ks. luku 4.2).

Aineistossa arkaisointia motivoi ja perustelee myös ajallinen funktio sekä spesifi historiallinen, sosiokulttuurinen ja kielellinen konteksti. Holokaustia edeltänyt elämänmuoto on päättyneenä sulkeutunut kulttuurinen konteksti. Holokaustin aiheuttama tuho johti kulttuuristen käytäntöjen ja paikallisten juutalaiskielten marginalisoitumiseen ja häviämiseen. Historiallista aikaa korostavan käänöksen avaamalla ikkunalla voi olla historialliseen kontekstiin, kulttuuriperinteeseen sekä heprean kielen voimakkaasti innovoivaan ja nopeaan kehitysvaiheeseen paikantava funktio, joka on ei-arvottavassa mielessä museaalinen. Steiner (1975, Jonesin ja Turnerin 2004: 14 mukaan) puhuu ”luonnollisen elinympäristön” luomisesta kohdekulttuuriin arkaisoimalla; tällaisessa ympäristössä lukija hyväksyy tekstin elementit omimatta, mutta *ikään kuin* omaan kulttuuriseen menneisyyteensä kuuluvina. Sulkeutuneen kulttuurikontekstin kohdalla kääntäjän väistämättömäksi ongelmaksi nousee kuitenkin, millaisin oikeuksin ja valtuuksin hän lähdetekstin edustaman elämänmuodon muistoa muuntelee ja kotouttaa. Jones ja Turner (2004: 17) toteavat lisäksi, että kohdetekstin voi tuki sijoittaa lähdekulttuuriin arkaisoimalla, mutta vaarana on epäuskottavalta tai epäluontevalta vaikuttava tulos, joka ei ole sen paremmin nykyaikainen kuin lähdekulttuurille ominainen ja joka on pahimmillaan lukijalle käsittämätön. Toisaalta tekstin relevanssia nykylukijalle painottava modernisointi saattaa irrottaa tekstin kokonaan lähdekulttuurin kontekstista. Aineistossa kulttuurisella adaptaatiolla (51), alakäsitteellä korvaamisella (9) ja

lisäyksellä (8) on keskeinen rooli ajallisen funktion toteuttajina (ks. luku 4.2). Lukumääristä huomataan, että yksittäiset käännostaktiikat voivat toteuttaa samaan aikaan useampaa funktiota.

Venuti (1998: 11–12) lisää tyyliin ja aikaan liittyvien funktioiden joukkoon kääntäjän oman pyrkimyksen. Hän kritisoi angloamerikkalaista käännostieteellistä diskurssia sen korosteisesta pyrkimyksestä helppolukuisuuteen (sujuvuuteen, läpinäkyvyyteen) – eli konventionaaliseen ja tunnistettavaan diskurssiin, jossa kääntäjä jää näkymättömiin. Jotkut kääntäjät ovat alkaneet reaktiona tuottaa ns. vastarintakäännöksiä. Nämä ovat tyyllillisesti eklektisiä, sanatasolla esimerkiksi tunnusmerkkisesti diakronisia, arkaismeja ja neologismeja hyödyntäviä. Vastarintakäännöksillä on pyritty romuttamaan illuusiota käännöksen läpinäkyvyydestä ja kiinnittämään lukijoiden huomiota kulttuurieroihin ja *kaukaisuuteen* (Torvinen 2020: 19). Käännösprosessissa tehdyt valinnat heijastavat usein myös vallitsevia yhteiskunnallisia ja kääntäjän henkilökohtaisia ideologioita. Venutin ajatukset ovat synnyttäneet laajaa keskustelua kääntämisen etiikasta ja kääntäjän roolista (Torvinen 2020: 20). Tarkasteltavassa aineistossa kääntäjän omaan pyrkimykseen liittyvä funktio on sentään pienemmässä roolissa kuin venutilaisessa käsitteellisessä ajattelussa esitetään. Esimerkiksi mustan huumorin säilyttävä pyrkimys voidaan kuitenkin nähdä kääntäjän omia konkreettisia tavoitteita toteuttavana kääntämisenä (ks. luku 4.2.7).

Analyysin perusteella pidän aineistossa esiintyvää arkaisointia oikeutettuna, lukijaa aktivoivana käänносstrategiana. Analyysi antaa kuitenkin myös aihetta miettiä, toimiiko arkaisoiva kääntäminen aineistossa paikoin tyylikohenteluna ja onko se siis jopa epäsuotava kääntäjän kohdetekstiin tuottamalisä. Kuitenkin vapaa kaunokirjallinen kääntäminen sallii vallitsevan normiston puitteissa melko suuren määrän muuntelua. Kyse on tässäkin viime kädessä kääntäjän suorittamista valinnoista yleisstrategian suhteen: pyrkiikö hän vieraannuttavaan vai kotouttavaan efektiin, arkaisoivaan vai modernisoivaan ratkaisuun ja lähdetekstiuskolliseen vai -uskottomaan käännökseen.

4.3.2 Käännöksen skopokset

Kun arkaisointi tulkitaan strategiaksi eikä tavoitteeksi, se nähdään alisteisena skopoksille. Käännöksen funktionaaliset ja dynaamiset skopokset vaikuttavat paikallistaktiikan valintaan (Molina & Hurtado Albir 2002: 509). Käännöksen skopos voi näin ollen poiketa lähtötekstin skopoksesta (Reiß & Vermeer 2013: 92). Koska aineiston kääntäjä ja opinnäytetyön tekijä ovat sama henkilö, kääntäjän intentioita ja presuppositioita olisi mahdollista tarkastella jopa laajemmin kuin alkuperäistekijän vastaavia. Tässä opinnäytetyössä rajaan tarkastelun kuitenkin aineistomateriaalin analyysiin. Taulukkoon 1 olen koontanut aineiston lähdetekstin ja kohdetekstin skopoksia.

Taulukko 1. Lähdetekstin ja kohdetekstin skopokset.

	Lähdeteksti	Kohdeteksti
Julkaisupaikka ja -aika	New York 1919	(Julkaisematon käsikirjoitus, Suomi 2025)
Tekstin tavoite	Viihdyttää ja valistaa 1900-luvun alun aškenasijuutalaisia	Esitellä lukijoille 1900-luvun alun tekstilaji, klassikkokirjailija ja teksti
Käännöksen konteksti	Kertomus, novelli	Kertomus, novelli
Kirjailijan/kääntäjän presuppositiot lukijasta	Juutalainen Mies Osaa hepreaa Tuntee kulttuurikonkstin	Ei välttämättä juutalainen Ei välttämättä mies Ei välttämättä osaa hepreaa Ei välttämättä tunne kulttuurikonkstitia
Lukijan odotukset tekstin suhteen	Kuuluisan kirjailijan teos Kehittymässä olevalla kielellä (nykyheprea) kirjoitettu teos Muodikas tekstilaji	Ei välttämättä mitään odotuksia / Historiallinen teksti, kadonnut tekstilaji ja kulttuuri
Kirjailijan/kääntäjän intentio	Kuvata aškenasijuutalaista elämää omassa ajassaan Kehittää nykyheprean kieltä ja edistää sen käyttöä Tukea identiteettiä	Tuoda teksti ja sen kuvaama aikakausi hepreaa osaamattomien lukijoiden ulottuville suomen kielellä Toimia kulttuurin välittäjänä Vaalia lähdekulttuurin muistoa Ylläpitää omaa heprean taitoa (käännös omaan käyttöön)

Käännösstrategioiden ja -taktiikoiden valintaan vaikuttaa skoposten keskinäinen tärkeysjärjestys. Funktionaalisesta näkökulmasta dominantissa roolissa ovat a) kohdelukijoiden kielellinen ja kulttuurinen kompetenssi ja b) heidän odotuksensa sekä c) käännöksen konteksti eli onko se tarkoitettu esimerkiksi akateemiseksi tutkimusaineistoksi vai populaariksi viihdelukemistoksi. Käännöstekstille kuvitellaan omassa ajassaan sisäislukija ja sisäislukijoista koostuva yleisö, jonka huomiota ja ymmärrystä tekstillä tavoitellaan. Ensikäännöksiä on luonnehdittu pyrkimykseltään assimiloiviksi ja lähdetekstin Toiseutta vähentäviksi (Gambier 1994: 414); ne esittelevät tekstin kohdekulttuurin yleisölle ja pyrkivät usein vähentämään kulttuurien välistä etäisyyttä eli integroimaan käännöstekstin kohdekulttuuriin (Bensimon 1990: luku 6). Kääntäjän kautta lähdekulttuurin teksti siirtyy osaksi kohdekulttuurin kirjallista järjestelmää. Näin käännös rakentaa tai muuttaa kohdekulttuurin käsitystä vieraasta kulttuurista, Toisesta; tähän toki vaikuttaa myös se, miten tuttu Toisen kulttuuri on jo entuudestaan (Torvinen 2020: 20). Ensikäännöksessä tekstilaji (tässä: aškenasijuutalainen, hepreaksi kirjoitettu, holokaustia edeltänyt novellistiikka) ja lähdekulttuuri sekä itse teksti esitellään kohdeyleisölle. Esittelevä skopos voidaan saavuttaa perinteisesti vähentämällä etäisyyttä lähde- ja kohdekulttuurien väliltä tekstin keinoin, aineis-

tossa erityisesti kotouttavia sanatason ratkaisuja käyttäen. Lukijan aktivointi yksittäisten, vieraannuttavien leksikaalisten elementtien synnyttämien epäjatkuvuuskohtien tulkinnassa (ks. Venuti 2018: Introduction) voi tässä yhteydessä myös tulla kysymykseen. Vieraannuttamisen keinoja tulee kuitenkin käyttää maltillisesti ja harkiten, sillä aikakauden hengen säilyttäminen on ensikäännöksessä tärkeämpää kuin kielellisesti ja kulttuurisesti innovoiva skopos. Päätavoitteena on tekstin sisällyttäminen osaksi kohdekulttuurin kirjallisuuden järjestelmää – jossa se kuitenkin vääjäämättä näyttäytyy uudessa valossa. Mainittujen skoposten ohien Peeters ja Van Poucke (2023: 20) nostavat vielä jaottelun kulttuuriseen ja taloudelliseen (kohdeyleisön ostovoima) pääomaan, mikä nousisi tärkeäksi skoposvalinnaksi käännöksen kustannuspäätöstä tehtäessä.

Taulukossa 1 esiintyvien skoposten ja niiden keskinäisen tärkeysjärjestyksen perusteella voidaan todeta, että aineiston käännös on lukija- ja kulttuurisuuntautunut. Sen tavoitteena on esitellä kulttuuria, tekstilajia ja tekstiä kohdeyleisölle mahdollisimman syvällisesti ja kunnioittavasti, mutta sanastollisin keinoin lukijoita lähentyen.

4.3.3 Kotouttava vai vieraannuttava käännös?

Joillakin käännöstaktiikoilla on jo lähtökohtaisesti määriteltävissä oleva, joko selkeästi kotouttava tai vieraannuttava funktio. Kuten luvussa 4.2 havaittiin, kotouttavia eli kohdetekstiorientoituneita menetelmiä aineistossa ovat yläkäsitteen tai alakäsitteen käyttö (9 segmenttiä), tekstinsisäinen eksplikointi (1), lisäys (6) ja poisto (1). Vieraannuttavia, lähdetekstiorientoituneita käännöstaktiikoita aineistossa puolestaan ovat vierassanan käyttö (13 segmenttiä), käännöslaina (2), ja tekstinulkoinen eksplikointi (2). Aineistossa vieraannuttava strategia näyttäytyy tunnusmerkkisenä: sen käyttäminen näyttää olevan aina kääntäjän tarkoituksellinen ja skoposta toteuttava valinta.

Tässä yhteydessä on syytä tarkastella kotouttamisen määritelmää (luku 3.1.2) uudelleen. Paloposki ja Oittinen (2000: 387–388) ovat osoittaneet, että kotouttavan käännöksen tavoitteena ei välttämättä aina ole lähdetekstin mukauttaminen kohdekulttuurin vallitseviin arvoihin ja kaanoneihin, vaan että sen (ja myös sen) funktiona voi myös olla nimenomaan arvojen ja normien haastaminen. Käännöksen kotouttavat/vieraannuttavat funktiot liittyvät myös aina nykylukijoiden vanhentuneisuuden/vanhahtavuuden kokemukseen a) suhteessa lähdetekstin menneeseen aikaan ja b) suhteessa oman kulttuurinsa menneeseen aikaan. Kun ajallinen etäisyys oman kulttuurin menneisyyteen kasvaa riittävän suureksi, myös siihen assosioituvat sanat ja käsitteet alkavat muuttua vieraiksi ja ennen pitkää normienvastaisiksi. Tästä syystä käännösteorioissa luonnehditaan kotouttavan kääntämisen perinteisesti *välttävän* arkaismeja. Toisaalta nykykäsityksen mukaan käännöksen ajatellaan joka tapauksessa ikääntyvän 20–30 vuodessa

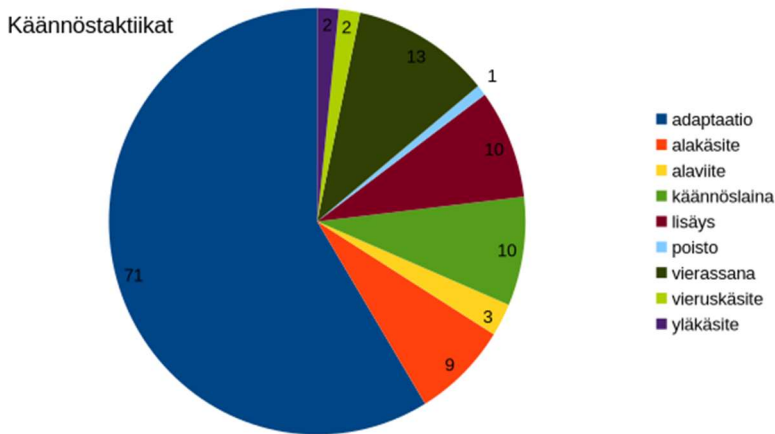
kielessä tapahtuvan muutoksen vuoksi (vrt. Peeters & Van Poucke 2023: 14–15); tässä piilee arkaisoivan kääntämisen vaaran ja mahdollisuuksien paikka. Viime kädessä on muistettava, että käänös on funktionaalinen, jos se toimii viestintätilanteessa kustantajan tai työn tilaajan haluamalla tavalla. Siksi kohdeyleisön kielellisen kompetenssin määrittely on kääntäjälle ja kustantajalle ensiarvoisen tärkeää käänöksen skoposten tärkeysjärjestyksestä neuvoteltaessa.

4.4 Analyysin yhteenveto ja keskustelu

Arkaisoivan kääntämisen haasteet liittyvät lähdetekstin historiallisen tarkkuuden, kirjallisen arvon ja kulttuuri-identiteetin säilyttämiseen. Kiteytetysti: lähdetekstin semioottinen ”absoluuttinen toiseus” (Petrilli 2016: 60) pakenee tulkintaa. Kääntäjän on löydettävä ratkaisuksi joko kirjaimellinen kääntäminen tai tekstin muokkaaminen oman aikansa lukijaa palvelevaksi. Aineistossa kääntäjä on ratkaissut valintaongelmia soveltamalla sanatasolla lähinnä arkaisoivia ja kotouttavia menetelmiä, mutta tämän tarkastelun ulkopuolelle rajautuvalla syntaksin tasolla myös modernisointia. Tässä luvussa esitän lyhyen yhteenveton analyysini tuloksista.

Arkaisoivan käänöstarpeen aineistolle synnyttää lähdetekstin ja (kääntäjän määrittelemä) kohdetekstin skoposten tärkeysjärjestys. Strategiavalintaa motivoi tekstilaji ja novellien kielellinen ominaislaatu sekä kääntäjän asenne ja tavoitteen priorisointi. Binarismeihin pitäytyttäessä aineiston novellien kokonaisstrategiana voidaan pitää kulttuurista kotouttamista mutta ajallista vieraannuttamista. Tekstin aika pyritään esittämään kohdekulttuurin menneelle ajalle verrannollisena ja päällekkäisenä. Kulttuurinen kotouttaminen toteutuu sanatason valintoina, joissa kuitenkin vältetään fyysisiin kohdekulttuurin paikkoihin (murrealueet) sitoutumista ja pyritään uskollisuuteen lähdetekstin diakronialle. Aineistossa käänös on pyritty ankkuroimaan 1900-luvun alun kaunokirjalliseen suomeen, jossa on näkyvissä eriaikaista vanhan kirjasuomen tradition vaikutusta.

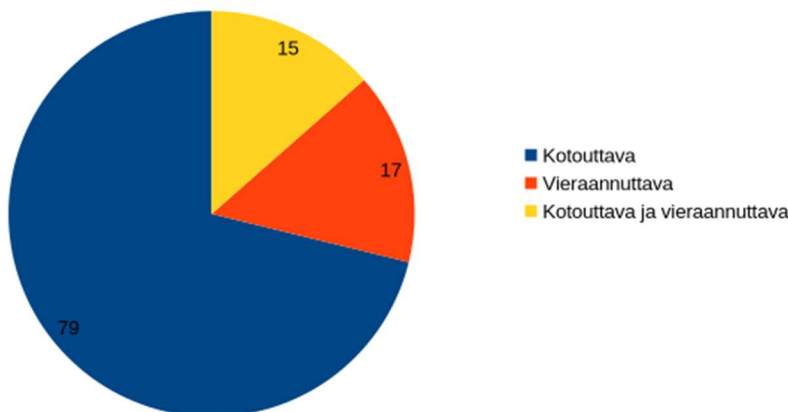
Aineiston analyysistä havaittiin, että rekisteriltään arkaainen tai muuten tunnusmerkkinen sana assosioituu menneeseen aikaan semanttisen tai kieliopillisen käyttöhistoriansa tai subtekstinsä vaikutuksesta. Joskus myös pelkkä käyttökonteksti (tekstinsisäinen tai tekstilajin konteksti) antaa sanalle vanhahvan merkityksen. Sanatason arkaismeilla on yleensä yleiskielinen, rekisteriltään tunnusmerkitön vastine, johon vertautuessaan sana saa kielenpuhujan kognitiivissa erityisleiman. Käänöksen leksikaalinen vanhahtavuus tuotetaan tunnusmerkkisiä sanoja valitsemalla. Sanatason valintoihin vaikuttavat yksittäiset ongelmakohdat tekstisegmentissä. Aineiston analyysissä olen identifioinut käänöksistä yksittäisten ongelmien ratkaisemisessa käytetyt paikallistaktiikat ja koko käänösprosessiin vaikuttaneet yleisstrategiat.

Kuva 1. Aineistossa käytetyt käännöstaktiikat.

Kuvasta 1 havaitaan, että aineistossa ylivoimaisesti useimmin käytetty käännöstaktiikka on kulttuurinen adaptaatio (71 segmenttiä); seuraavaksi yleisimpiä ovat vierassana (13), käännöslaina (10), lisäys (10) ja alakäsitteellä korvaaminen (9). Jotkin sanaluokat edustavat ryhminä lähes säännönmukaisesti tiettyjä käännöstaktiikoita. Kompensoivia tai tyyliä korostavia semanttisia lisäyksiä toteutetaan adverbi- ja verbivalinnoilla. Vanhahtavan nominin tai nominin määritteen valinta taas tuottaa segmenttiin paikallista tyyliväriä, mutta sekään ei välttämättä värjää koko segmenttiä tai tekstiä kotouttavaksi.

Käännösstrategiat

Kuva 2. Aineistossa käytetyt käännösstrategiat.

Kuvasta 2 havaitaan, että aineiston aikasidonnaisten elementtien käänöksissä on valittu kotouttavia strategioita (79 segmenttiä, 71 %) huomattavasti useammin kuin vieraannuttavia (17 segmenttiä, 15 %). Segmenttejä, joille on tulkittavissa samaan aikaan sekä kotouttava että vieraannuttava funktio, esiintyy aineistossa 15 (13 %). Jokaisessa käänöksessä yhdistyy vääjäämättä vieraannuttavia ja kotouttavia elementtejä; jokainen käänös on pakollinen kompromissi lähdetekstille uskollisuuden/uskottomuuden

suhteen. Onneksi kääntäjän ei tarvitse yrittää valita puolta (ks. Pym 2023: 46–47, Venuti 2018: Introduction). Kääntäjän tehtävänä on tulkita ja määritellä kirjoittajan intentio ja käänöksessä aktualisoida se kohdekieleen (vrt. Taulukko 1 s. 33) – valitsemansa skopoksen eli tekstin käyttötarkoituksen mukaan. Myöskään arkaisointi ei ole aina pyrkimyksiltään tai seurauksiltaan yksinomaan kotouttavaa; jo käänöstaktiikoiden tasolla voidaan havaita rinnakkain toimivia kotouttavia ja vieraannuttavia funktioita. Sanatason keinot voivat siis olla näennäisessä ristiriidassa paitsi keskenään myös ylemmän tason strategioiden kanssa.

Aineiston tekstit toteuttavat ensikäänökselle määriteltyjä skopoksia (ks. luku 4.3.1). Toisaalta ne myös toteuttavat arkaisoivan käänöksen funktioita pysyen uskollisina lähdetekstin voimakkaalle aikasidonnaisuudelle. Arkaisointia pidetään teorioissa strategiana, jolla on vieraannuttava funktio (Peeters & Van Poucke 2023: 7). On huomionarvoista, että aineistossa arkaisoinnilla on useimmin kotouttava funktio, eikä tämä kotouttaminen aina ole tavoitteiltaan lukijaa passivoivaa eikä kantaa ottamatonta. Aineistossa kotouttavien strategioiden ylikorostuminen selittyy osin karakterisoinnin tarpeilla. Yhteiskunnalliseen, sosiaaliseen ja psykologiseen voimattomuuteen tai Toiseuteen assosioituvia vanhahtavia ja koomisia idiomeja, kliseitä, murre sanoja ja toistoa käytetään päähenkilön (myös: implisiittisen minäkertojan) persoonan ja identiteetin rakennuskeinoina. Samalla ne toimivat myös yleistunnelmaa luovina koodeina. Siksi aikasidonnaiset käsitteet on tärkeää kääntää lähdetekstin aikaa ja diakroniaa kunnioittaen. Näin skopoksen ja funktion korostaminen voi johtaa kielen normien tahalliseen rikkomiseen (Chesterman 2016: 139).

Jo lähdeteksti on vahvasti diakroninen ja moniääninen ja sisältää alluusioita kielen eriaikaisiin tekstikerrostumiin *Talmudin* traktaateista 1900-luvun alun jiddišin puhekieleen. Lähdeteksti sisältää myös kehittymässä olleen nykyheprean uutta kielellistä ainesta: aikansa neologismeja ja sittemmin käytöstä jääneitä neologismiehdotuksia. Aineistossa esiintyy kolmenlaisia arkaismeja: a) lähdetekstistä kohdetekstiin siirretyt arkaismit, b) lähdetekstin aikanaan ajanmukaiset piirteet, jotka poikkeavat nykykäytännöstä ja c) kohdetekstiin lisätyt arkaismit, jotka ovat seurausta muokkaavan käänöstaktiikan käytöstä. Koko diakroniaa ei ole mahdollista eikä mielekästäkään toisintaa suomeksi nykylukijoille. Kuitenkin ilmausten jättäminen käänöksessä diakronisesti tunnusmerkittömiksi on kääntäjän tavoitteellinen valinta, joka huomioitiin analyysissä (Liite 2).

Itse teksti on kotouttavien ja vieraannuttavien elementtien mosaiikki, jossa paitsi kokonaisuudella myös eri strategiatasoilla sekä yksittäisillä sanoilla ja segmenteillä voi olla samaan aikaan sekä vieraannuttavia että kotouttavia funktioita. Aineistosta havaittiin esimerkiksi, että kulttuurinen adaptaatio ja alakäsitteellä korvaaminen voivat toimia sekä kotouttavina että vieraannuttavina käänöstaktiikoina (Liite 2). Kulttuurinen adaptaatio toimii kotouttavana taktiikkana 60 segmentissä; toisaalta se toimii 10

segmentissä taktiikkana, jolle oli tulkittavissa sekä vieraannuttava että kotouttava funktio. Tapauksissa, joille voidaan selkeästi osoittaa molemmat funktiot, adaptaatio on toteutettu erottuvassa tarkoituksessa tavallisesta poikkeavalla, joko arkaistisella tai rekisteriltään muuten tunnusmerkkisellä sanavalinnalla (*koki puolustaa, ostopiironki, rouvahyvä*). Näin sanatason arkaismien leksikologinen tarkastelu tuottaa tietoa paitsi merkityksenannosta myös käännöksen tavoitteen konkreettisista toteuttamiskeinoista.

5 PÄÄTÄNTÖ

Olen tässä opinnäytetyössä tarkastellut aikasidonnaisen informaation siirtämistä sanastollisin keinoin kohdetekstin lukijoille ja pyrkinyt selvittämään, miten ajallinen tunnusmerkkisyys aineistossa sanoittuu ja tulee näkyväksi ja mitä siitä mahdollisesti seuraa lukijoiden näkökannalta. Tutkimusaineistoni koostui kahden I. D. Berkowitzin hepreankielisen novellin käännöksistä. Aineiston lähde- ja kohdetekstit edustavat tutkimusasetelmaa kattavasti, sillä lähdeteksti on sulkeutuneen kulttuurin ja päättyneen aikakauden tuote, joka on tutkijan nykysijainnista katsottuna sekä ajallisesti että kulttuurisesti etäinen. Lähdeteksti on myös korosteisen diakroninen ja sisältää paljon aika- ja kulttuurisidonnaisia sanastollisia elementtejä. Olen käsitellyt aineiston sanatason arkaismeja kolmivaiheisesti: a) selvittämällä sanojen arkaaisen sävyn syitä leksikologian näkökulmasta sekä tarkastelemalla niitä b) käännösstrategioiden ja -taktiikoiden ilmentyminä ja lopulta c) ilmiöinä, joilla on kielenulkoisia funktioita ja jotka toteuttavat kielenulkoisia skopoksia. Tuloksena on aineiston kuvaus, joka pyrkii esittelemään arkaisointia keinona monipuolisesti esimerkkien valossa. Tässä luvussa reflektoin lyhyesti tutkimuksen kulkua ja sen aikana heränneitä pohdintoja.

Tutkimukseni teoreettisessa viitekehyksessä olen esitellyt skoposteoriaa ja siihen läheisesti liittyvää funktioteoriaa, jotka luovat perustan työn tarkastelulle. Tutkimusmenetelmänä aineiston tarkastelussa on käytetty vertailevaa tekstianalyysiä; aineistoa on käsitelty myös leksikologisesta ja sanasemantisesta näkökulmasta. Halusin analyysin avulla selvittää, mitä leksikaalisia keinoja ja käännösstrategioita käyttämällä lähdetekstien aikasidonnaiset erityispiirteet on aineistossa tosinnettu suomeksi ja mitkä ovat aineistossa käytettyjen strategioiden funktiot ja käännöksen skopokset.

Lähde- ja kohdetekstin vertailu tuotti tietoa tekstuaalisen manipulaation prosesseista ja sitä kautta käännöksen ja siinä käytettyjen strategioiden tavoitteista ja funktioista. Käännöksen leksikaalinen vanhahtavuus tuotetaan aineistossa tunnusmerkkisiä sanoja valitsemalla. Sana assosioituu menneeseen aikaan semanttisen tai kieliopillisen käyttöhistoriansa, subtekstinsä tai käyttökontekstin vaikutuksesta. Aineiston leksikaalista ainesta tarkastelin luvussa 4.1. Sanatason arkaismeja tuotetaan kohdetekstiin käännöstaktiikkavalinnoilla. Aineistossa useimmin käytetty paikallinen arkaismien käännöstaktiikka on kulttuurinen adaptaatio (71 esiintymää eli 86,6 %; Kuva 2 s. 36). Käännöstaktiikoita tarkastelin luvussa 4.2. Aineistossa leksikaalisten arkaismien useimmin valittu yleisstrategia on kotouttava (79 esiintymää eli 71 %; Kuva 1 s. 36). Sanatason arkaismien tärkein funktio aineistossa on toimia aikasidonnaisen informaation siirtokeinona ja lähdetekstin maailman tyylillisen ja ajallisen näkökulman korostajana. Arkaismeja luodaan aineistona olevaan kohdetekstiin myös lähdetekstin elementtien käännösteknisinä kompensointikeinoina. Kääntäjän valitsemista skopoksista tärkeimmiksi arvioin aineistossa lähde-

kulttuurin, tekstilajin ja tekstin esittelemisen ja välittämisen lukijoille sekä lähdekulttuurin ja tekstilajin muiston säilyttämisen (kulttuurisuuntautunut skopos) sekä kielellisen lukijaystävällisyyden (lukijasuuntautunut skopos). Aineiston skopoksia, funktioita ja yleisstrategioita toisiinsa vaikuttavina kääntäjän valintoina tarkastelin luvussa 4.3. Yksittäiset sanatason arkaismit, käännöstaktiikat ja ylemmän tason käännösstrategiat näyttäytyvät aineistossa käännöstekstin funktioiden ja käännöstyön skoposten ilmentäjinä.

Varsinaisten tutkimuskysymysten ohella pohdin arkaisoinnin luonnetta ja oikeutusta *ensikäännöksen* strategiana. Arkaisointi on alkanut vakiintua uudelleenkäntämisen strategiaksi, jolla huomio kohdistetaan lähdetekstiin, -kieleen ja -kulttuuriin. Vaikutus on vieraannuttava ja lukijaa aktivoiva. Aineiston analyysin perusteella arkaisointia ensikäännöksessä voisi perustella lähdetekstin alkuperäisten merkitysten säilyttäjänä ja tekstin ajallisen tai diakronisen sijoittelun keinona. Aineistossa diakronian toisintamiseen liittyviä ongelmia on ratkaistu paikallistasolla soveltamalla lähinnä kotouttavia arkaisointimenetelmiä (71 % segmenteistä). Lähdetekstin arkaismeja on pyritty säilyttämään arkaisoimalla vastaavalla tavalla kohdekieltä. Vain muutamassa tapauksessa lähdetekstin arkaismi on modernisoitu yläkäsitettä (1 esiintymä) tai poistoa (1 esiintymä) käyttämällä. Kohdetekstiin on myös lisätty yksittäisiä arkaaisia sanoja (9 esiintymää). Tarkoituksellisesti vieraannuttaviin ratkaisuihin – venuti-laisessa mielessä – ei pääsääntöisesti ole pyritty. Vieraannuttavaa strategiaa on käytetty erisnimien, tekstinulkoisten eksplikointien ja harvemmin käännöslainojen muodossa; näissä kääntäjän valinnoissa on havaittavissa normien vaikutus. Käännösstrategioille identifioimani funktiot tukevat ajatusta siitä, että arkaisointi puoltaa paikkaansa myös ensikäännöksessä. Tuloksena on kääntäjän lukija- ja kulttuurisuuntautuneen skopoksen mukainen kokonaisuus, jossa strategiat tasapainottavat toisiaan. Aineistossa lukijasuuntautuneisuus toteutuu tunnusmerkkisesti kotouttaen eli kohdekulttuurissa tuttuja sanoja valitsemalla ja pyrkimyksenä viihdyttävään, sujuvaan käännöstekstiin.

Onko sanatason arkaisointi kompromissi vai keinotekoisien rinnakkaistodellisuuden luontia? Onko arkaisointi nostalgisoivaa viihdettä: vastaako sen funktio lähdetekstin viihdyttävää skoposta? Aineiston analysointi nosti esiin kysymyksiä, jotka kurkottavat opinnäytetyön rajauksen ulkopuolelle. Käännöstieteilijöiden suhtautuminen arkaisoivaan kääntämiseen on ollut polarisoitunutta, eivätkä teoriat anna edellä esitettyihin kysymyksiin yksiselitteisiä vastauksia. Analyysissä kielitieteellisen ja käännöstieteellisen lähestymistavan yhdistäminen nosti etualalle arkaaisen tyylin muodostumisen tavat ja keinot. Rekisterin diakronisesti paikantava tarkastelu antoi eväitä tekstin funktioiden erittelylle sanatasolta lähtien. Kun lähdetekstin diakronisille ominaispiirteille on haettu vastaavuuksia kohdekielen diakroniasta, tekstin voidaan ajatella liittyvän lukijoiden kognitiossa luontevammin osaksi kohdekulttuurin kirjallista järjestelmää. Toisaalta 1900-luvun alun kaunokirjallisen suomen rekisteriin sitoutuminen saattaa ajalli-

sen etäisyyden vuoksi aiheuttaa päinvastaisen reaktion eli vieraannuttaa erityisesti nuorimpia lukijoita. Lukijoiden vieraantumisen tai ei-vieraantumisen kokemusten selvittäminen omassa synkronisessa sijainnissamme vaatisi lukijakokemuksen analysointia reseptiotutkimuksen näkökulmasta. Esimerkiksi Kelly Washbourne (2023: 118) näkee arkaaisen/modernin yhtä suuressa määrin reseption funktiona kuin kielen ominaispiirteenä. Delabastita (2004: 886–887) kuitenkin toteaa, ettei autenttisesti diakroninen – ja erityisesti arkaisoiva – kääntäminen edes ole mahdollista, sillä *olemme aina oman synkronisen sijain- timme vankeja*.

Mielestäni arkaisointia ja modernisointia ja toisaalta lähdesuuntautuneisuutta ja käännoosuuntautuneisuutta ei tule nähdä toisiaan poissulkevinä. Kääntäjän luovia ja syntetisoivia ratkaisuja korostavat taktiikat vaikuttavat normiston muuttumiseen ja tulevaisuudessa ehkä jäykästä kahtiajaosta irtautumiseen (vrt. Peeters & Van Poucke 2023: 11). Apuna tässä voisi toimia liukujana-ajattelu Leferen klassisen arkaisoinnin/modernisoinnin taksonomian (1994) tai Vladovan historiallisen etäisyyden tyypittelyn (1993) pohjalta. Myös Venuti (2018) linjaa johdannossaan, että käänöksessä sopii yhdistellä tulkintaratkaisuja ääripäiden väliltä; hän kuitenkin muistuttaa, ettei varioiva yhdistelmä itsessään tee käänöksestä merkityksellisempää tai moniarvoisempaa. Olen tässä samoilla linjoilla neutraalia ja arvostavaa suhtautumista tähdentävien teoreetikkojen kanssa. Arkaisointi voitaisiin nähdä imitoinnin (Munro 2013: 241) tai idealisoinnin sijaan luovana keinona, joka on linjassa itse taiteen vieraannuttavan funktion kanssa (Kelly Washbourne 2023: 107). Näin se ei kahlitsisi tekstiä imitoimaan tiettyä pistettä historiassa, vaan nimenomaan vapauttaisi sen diakronisessa ajassa.

Arkaisointiin liittyvien pohdintojen ohella oli kiintoisa havainnoida, miten aineiston tarkastelu onnistuu asetelmassa, jossa aineiston kääntäjä ja opinnäytetyön tekijä ovat sama henkilö. Itse tekemiäni käänösratkaisujen käsitteleminen tutkijan objektiivisella otteella ei sinänsä vaikuttanut tutkimuksen eettisyyteen eikä esimerkiksi johtanut käänöstekstin piiloarvottamiseen. Käännös oli valmistunut vuonna 2019 eikä sitä jälkieditoitu tutkimuksen tarpeisiin; vastaavasti tutkimusmenetelmä valittiin aineiston tarpeisiin, mutta niin että huomio kohdentui segmentteihin, joissa käänös poikkeaa lähde- tekstistä. Käänöstä ei ollut tehty kustantajan toimeksiannosta, ja käsikirjoitukseen suhtauduttiin tarkas- telussa kuin opiskelijakäännökseen: sellaisenaan ja mahdollisine virheineen. Aineiston kääntäjänä pys- tyin liittämään varsinaisen analyysin yhteyteen huomioita sellaisista kääntäjän valinnoista, joihin en muussa tapauksessa olisi päässyt käsiksi. Asetelma helpotti myös kääntäjän asettamien skoposten määrittelyä. Tutkijan roolissa kuitenkin perustelin arkaisoivan käänöstaktiikan käyttöä aineistossa arvottamatta ja tiedostaen, että kääntäjän suorittama valinta on aina vain yksi mahdollisten joukosta. Toisaalta tutkijan näkökulma nosti esiin myös joitain tiedostamattomia valintojani kääntäjänä. Koko

käännösprosessia kartoittava autoetnografinen prosessikuvaus avasi enemmän näkymiä kääntämisen ristipaineisiin ongelmakohtiin ja niiden ratkaisuihin vaikuttaneisiin priorisointeihin.

Tutkimuksellani olen pyrkinyt tuottamaan omalta osaltani tietoa sanatason arkaisoinnista käännösstrategiana. Tämänkaltaisessa tarkastelussa ei pystytä pureutumaan syvällisesti lähde- ja kohdekielten ominaispiirteisiin ja eroihin, josta epämääräisyydestä kärsii muun muassa käännöstaktiikoiden luokittelutarkkuus. Samoin on selvää, ettei taktiikoiden määrittely vieraannuttaviksi, kotouttaviksi, molemmiksi tai neutraaleiksi saa riittävästi tukea empiirisestä, kuvailevasta tapaustutkimusanalyysistä. Kandidaatintutkielman rajaus myös kohdisti huomion vääjäämättä suppealle tarkastelualueelle. Olen tässä tutkielmassa tarkastellut leksikaalisen tason ilmiöitä enkä puuttunut esimerkiksi syntaktisiin käännösratkaisuihin. Käsiteltyjen piirteiden ulkopuolelle rajautuivat toisto ja rinnastusrakenteet, jotka ovat aineistona käytettyjen novellien näkyvimpiä piirteitä sanatason arkaismien ohella. Pro gradu -tutkielmassani haluaisin jatkaa aiheen parissa ja tutkia arkaisoivaa käännösstrategiaa keinoineen lauserakenteen näkökulmasta esimerkiksi aineistossa esiintyviin toistoon ja rinnastusrakenteisiin keskittyen.

LÄHTEET

Aineistolähteet

BERKOWITZ 1919a = Berkowitz, I. D. 1919: Ba'al-simḥa – *Sipurim* s. 55–68. New York: Kadimah Publishing Association. [”Päivänsankarimies”, kääntänyt Rea Uotila-Lindqvist. Julkaisematon käsikirjoitus.]

BERKOWITZ 1919b = Berkowitz, I. D. 1919: Klei-zḥuḥit – *Sipurim* s. 7–20. New York: Kadimah Publishing Association. [”Särkyvää”, kääntänyt Rea Uotila-Lindqvist. Julkaisematon käsikirjoitus.]

Tutkimuskirjallisuus

Painetut lähteet

AHO, MERJA – MOSTER, STEFAN 2021: *FILIn opas kirjallisuuden kääntäjille*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

ALBALADEJO MARTÍNEZ, JUAN ANTONIO 2012: Der weiße Ritter *Tirant lo Blanc*: La traducción arcaizante o el regreso al pasado. – Albaladejo Martínez, Juan Antonio – Vega Cernuda, Miguel Ángel (toim.): *Las letras valencianas en la literatura universal. Problemas de recepción y traducción: el paisaje y el tiempo* s. 59–78. Sevilla: Ed. Bienza.

ALIYEVA, Z. 2022: Lexical Means of Historical Stylization. Archaisms and Historicisms. – *Journal of Modern Educational Achievements* 1 (1) s. 150–154. <https://scopusacademia.org/index.php/jmea/article/view/24/21>.

BEN-ARI, NITSA 1998: The Ambivalent Case of Repetitions in Literary Translation. Avoiding Repetitions: A ‘Universal’ of Translation? – *Meta* 43 (1) s. 68–78. <https://www.erdit.org/en/journals/meta/1998-v43-n1-meta172/002054ar/>.

BENSIMON, PAUL 1990: Présentation. – *Palimpsestes* 4 s. ix–xiii. <https://doi.org/10.4000/palimpsestes.598>.

BRENNER, NAOMI 2016. *Lingering Bilingualism: Modern Hebrew and Yiddish Literatures in Contact*. Syracuse, NY: Syracuse University Press.

BUBNYS, ARŪNAS 2004: Holocaust in Lithuania: An Outline of the Major Stages and Their Results. – NIKŽENTAITIS, ALVYDAS – SCHREINER, STEFAN – STALIŪNAS, DARIUS (toim.): *The Vanished World of Lithuanian Jews* s. 205–222. Amsterdam / New York: Rodopi.

CHESTERMAN, ANDREW 2016: *Memes of Translation. The Spread of Ideas in Translation Theory*. Tarkistettu painos. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.123>.

COTTER, SEAN 2025: Modernism, Foreignization, and Form. “Translationmourning” in Anne Carson’s *NOX*. – CERCEL, LARISA – LEAL, ALICE (toim.): *The Translator’s Visibility*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781032675008-9>.

DELABASTITA, DIRK 2004: Literary Style in Translation. Archaisms and Neologisms. – KITTEL, HARALD – ARMIN, PAUL FRANK – GREINER, NORBERT (toim.): *Übersetzung - Translation - Traduction. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung / An International Encyclopedia of Translation Studies / Encyclopédie internationale de la recherche sur la traduction* s. 883–888. Berlin: Walter de Gruyter.

EHLL = *Encyclopedia of Hebrew Language and Linguistics 3: Revival of Hebrew: Sociolinguistic Dimension*. KHAN, GEOFFREY JA MUUT (toim) 2013: *Encyclopedia of Hebrew Language and Linguistics 3* s. 408–415. Leiden/Boston: Brill.

EVEN-ZOHAR, ITAMAR – SHMERUK, KHONE 1981: “Authentic Language” and “Authentic Reported Speech”: Hebrew vs. Yiddish. – *Ha-Sifrut* 30-31 s. 82–87.

FRIEDEN, KEN 2025: Early Modern Hebrew Literature in Translation from Yiddish and German – *TRANS, Journées d'études*. 27.6.2025. <https://doi.org/10.4000/1480f>.

FRIEDEN, KEN 2008: Innovation by Translation: Yiddish and Hasidic Hebrew in Literary History – CAMMY, JUSTIN – HORN, DARA JA MUUT (toim.): *Arguing the Modern Jewish Canon: Essays on Literature and Culture in Honor of Ruth R. Wisse* s. 417–425. Cambridge, MA: Center for Jewish Studies and Harvard University Press.

GALIANO GUZMÁN, JOSÉ LUIS 2020: “Con todos mis respetos, ¿que te trague la tierra nueve codos como a Coré!” *Intertextualidad bíblica, humor y traducción en Blonzende shteren (Estrellas errantes) de Shólem Aléijem*. Väitöskirja. Universidad de Granada.

GAMBIER, YVES 1994: La retraduction, retour et détour. – *Meta* 39 (3) s. 413–417. <https://doi.org/10.7202/002799ar>.

GAMBIER, YVES 2008: Stratégies et tactiques en traduction et interprétation. – CHESTERMAN, ANDREW Y.M. (toim.): *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research* 80. s. 63–82. John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/btl.80.07gam>.

HALLIDAY, M. A. K. – MATTHIESSEN, CHRISTIAN M. I. M. 2014: *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. 4. painos. Taylor & Francis eBooks.

HARMON, LUCYNA 2021: Idiom as a Translation Technique: A Theoretical Postulate. – *Cadernos de Tradução* 41 (1) s. 125–147. <https://doi.org/10.5007/2175-7968.2021.e71778>.

HERSKOVITZ, YAAKOV 2019: *Linguistic Limbo: Writing and Rewriting in Hebrew and Yiddish*. Väitöskirja. Ann Arbor: University of Michigan.

HORIELOVA, POLINA JA MUUT 2024: Ukrainian Historical Prose Archaisms. Strategies and Translation Ways into English on the Example of Valeriy Shevchuk's Novel *The Meek Shall Inherit*. – *Critical Survey* 36 (4) s. 101–114. <https://doi.org/10.3167/cs.2024.360409>.

HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykykieleen: suomen kirjakielen historia*. Helsinki: WSOY.

ISRAELIN TEKIJÄNOIKEUSLAKI 5768–2007.

JARVA, VESA 2008: Suomen kielen ekspressiivisten sanojen ominaispiirteitä. – *Folia Uralica Debrece-niensiä* 15 s. 13–34.

JAWORSKA, AGATA 2024: Wizeriúnek "Talusza" w twórczości Icchaka Dowa Berkowicza. – *Studia Judaica* Vol. 27 (53) s. 213–242. <https://doi.org/10.4467/24500100STJ.24.009.19902>.

JONES, FRANCIS R. – TURNER, ALLAN 2004: Archaisation, Modernisation and Reference in the Translation of Older Texts. – *Across Languages and Cultures* 5 (2) s. 159–185. <https://doi.org/10.1556/Acr.5.2004.2.2>.

KARAS, HILLA 2024: Archaization, Modernization, and Representing the Source Language in Intralingual Diachronic Translation. – PILLIÈRE, LINDA – ALBACHTEN, ÖZLEM BERK (toim.). *The Routledge Handbook of Intralingual Translation*. London: Routledge.

KELLY WASHBOURNE, RICHARD 2023: 'Colonizing' The Past? Antiquarian Translation Revisited. – *Translation Matters*, 5 (2) s. 104–122. https://doi.org/10.21747/21844585/tm5_2a7.

KIURU, SILVA 1990: Mistä vanhaan kirjasuomeen tulivat jälkipronominit *se* ja *hän*? – *Virittäjä* 94 (3) s. 278. <https://journal.fi/virittaja/article/view/38375>.

KLEIN, ERNEST 1987: *A Comprehensive Etymological Dictionary of The Hebrew Language for Readers of English*. https://www.sefaria.org/Klein_Dictionary.

KRZYSZTOF, FILIP RUDOLF 2019: *Archaization in Literary Translation as Nostalgic Pastiche*. Berlin: Peter Lang.

KS = KIELITOIMISTON SANAKIRJA. 2024. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:NBN:fi:kotus-201433. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 19.3.2024 [viitattu 14.10.2025]. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>.

KUUSI, PÄIVI – TAIVALCOSKI-SHILOV, KRISTIINA 2024: Vertaileva tekstianalyysi. – KORHONEN, ANNA-MARI – PITKÄSALO, ELIISA – HOKKANEN, SARI (toim.): *Tutkimusopas – käänntiedettä opinnäytteisiin* s. 170–180. Tampere: Tampereen yliopisto.

LAAKSONEN, KAINO – LIEKO, ANNELI 2003: *Suomen kielen äänne- ja muoto-oppi*. 4., uudistettu painos. Helsinki: Finn Lectura.

LAPIDUS, RINA 2012: The Crux in the Russian Short Story and Its Evolution in Hebrew Literature. – *East European Jewish Affairs* 42 (2) s. 159–180. <https://doi.org/10.1080/13501674.2012.699209>.

LEPPIHALME, RITVA 2000: Kulttuurisidonnaisuus kaunokirjallisuuden kääntämisessä. – PALOPOSKI, OUTI & MAKKONEN-CRAIG, HENNA (toim.): *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*. Helsingin yliopiston käännöstieteellisiä julkaisuja I s. 89–105. Helsinki: Yliopistopaino.

LEPPIHALME, RITVA 2001: Translation Strategies for Realia. – KUKKONEN, PIRJO – HARTAMA-HEINONEN RITVA (toim.): *Mission, Vision, Strategies, and Values: A Celebration of Translator Training and Translation Studies in Kouvola* s. 139–148. Helsinki: Helsinki University Press.

MA'AGARIM 2025. *The Historical Dictionary of the Hebrew Language of the Academy of the Hebrew Language*. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 26.1.2025 [viitattu 20.10.2025]. <http://maagarim.hebrew-academy.org.il>.

MOLINA, LUCÍA – HURTADO ALBIR, AMPARO 2002: Translation Techniques Revisited. A Dynamic and Functionalist Approach. – *Meta* 47 (4) s. 498–512. <https://doi.org/10.7202/008033ar>.

MUNRO, LUCY 2013: *Archaic Style in English Literature, 1590–1674*. Cambridge: Cambridge University Press.

MÄKISALO, JUKKA – KEMPPANEN, HANNU 2010: Frekvenssejä ja reseptiä: Kaksi näkökulmaa kotouttamiseen ja vieraannuttamiseen. – *MikaEL 1, Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu. Electronic Proceedings of the KäTu Symposium on Translation and Interpreting Studies 4*.

NENONEN, MARJA 2002: *Idiomit ja leksikko. Lausekeidiomien syntaktisia, semanttisia ja morfologisia piirteitä suomen kielessä*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 29. Joensuu: Joensuun yliopisto.

NORD, CHRISTIANE 2006a: Functional and Skopos Oriented Approaches to Translation. – BROWN, KEITH (toim.): *Encyclopedia of Language & Linguistics*. 2. painos s. 662–665. <https://doi.org/10.1016/B0-08-044854-2/00461-2>.

NORD, CHRISTIANE 2006b: Translating as a Purposeful Activity. – *TradTerm* 11 (2) s. 15–28. <https://doi.org/10.11606/issn.2317-9511.tradterm.2005.49673>.

NS = NYKYSUOMEN SANAKIRJA. 1951–1961. Valtion toimeksiannosta teettänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 7. p. Porvoo–Helsinki: WSOY.

NUMMILA, KIRSI-MARIA 2011: *Tekijännimet Mikael Agricolan teosten kielessä. Henkilötarkoitteisten johdosten merkitykset, funktiot ja rakenteet*. Turku: Turun yliopisto.

OITTINEN, RIITTA 2000: Kääntäminen uudelleenlukemisena ja uudelleenkirjoittamisena. – PALOPOSKI, OUTI & MAKKONEN-CRAIG, HENNA (toim.): *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki. Helsingin yliopiston käännöstieteellisiä julkaisuja I* s. 143–164. Helsinki: Yliopistopaino.

PALOPOSKI, OUTI – OITTINEN, RIITTA 2000: The Domesticated Foreign. – GAMBIER, YVES – GALLARDO SAN SALVADOR, NATIVIDAD – CHESTERMAN, ANDREW (toim.): *Translation in Context. Selected Papers from EST Congress, Granada, 1998* s. 373–390. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

PEDERSEN, JAN 2011: *Subtitling Norms for Television: An Exploration Focussing on Extralinguistic Cultural References*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

PEETERS, K. – VAN POUCKE, P. 2023: Retranslation, Thirty-Odd Years After Berman. – *Parallèles* 35 (1) s. 3–27. <https://doi.org/10.17462/para.2023.01.01>.

PETRILLI, SUSAN 2016: Translation Everywhere. – Fontanille, J. – Sonzogni, M. – Trope, R. (toim.): *Traduire: Signes, textes, pratiques / Translating: Signs, Texts, Practices. Signata. Annales de sémiotique / Annals of Semiotics* 7 s. 23–56. Liège: Presses universitaires de Liège.
<https://doi.org/10.4000/signata.1168>.

PYM, ANTHONY 2023: *Exploring Translation Theories*. 3. painos. London: Routledge.

REIB, KATHARINA – VERMEER, HANS J. 2013: *Towards a General Theory of Translational Action. Skopos Theory Explained*. London: Routledge.

RIMON, HELENA 2022: Transformation of Solitudes: Chekhovian Plots in the Prose of Y. D. Berkowitz. – *Short Story Criticism* 316 s. 253–268.

RYTKÖNEN, A. 1937: Koloratiivinen konstruktio. – *Virittäjä* 41 s. 95. <https://journal.fi/virittaja/article/view/30170>.

SCHINDEHUTTE, MINET – MORRIS, MICHAEL H. 2009: Advancing Strategic Entrepreneurship Research. The Role of Complexity Science in Shifting the Paradigm. – *Entrepreneurship Theory and Practice* 33 (1) s. 241–276. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2008.00288.x>.

SHAKED, GERSHON 2007: Berkowitz, Yitzhak Dov – BERENBAUM, MICHAEL – SKOLNIK, FRED (toim.): *Encyclopaedia Judaica* 3. 2. painos s. 440–442.

SHOCHAT, AZRIEL – BASKIN, JUDITH R. – SLUTSKY, YEHUDA 2007: Haskalah – BERENBAUM, MICHAEL – SKOLNIK, FRED (toim.): *Encyclopaedia Judaica* 8. 2. painos s. 434–444.

SMERUK, CHONE JA MUUT 2007: Yiddish Literature. – BERENBAUM, MICHAEL – SKOLNIK, FRED (toim.): *Encyclopaedia Judaica* 21. 2. painos s. 338–372.

SES = *Suomen etymologinen sanakirja*. 2025. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 72. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. [viitattu 14.10.2025]. <https://kaino.kotus.fi/suomenetymologinensanakirja>.

SFS 5824:1998 Heprealaisen kirjaimiston translitteraatio. Suomen standardisoimisliitto. <https://online.sfs.fi>.

SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. 2025. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Päivitetty julkaisu. Päivitetty 10.10.2025 [viitattu 14.10.2025]. <https://kaino.kotus.fi/sms/>.

ST. ANDRÉ, JAMES 2020: Translation, Passing, and the Passing of Time. – ST. ANDRÉ, JAMES (toim.): *Translation and Time: Exploring the Temporal Dimension of Cross-Cultural Transfer* s. 27–39. Kent, OH: Kent State University Press.

STAHL, NETA 2014: Conceptions of Time and History in Modern Hebrew and Yiddish Train Stories. – *Comparative Literature* 66 (3) s. 322–339.

STRONG, JAMES 1996: *Strong's Exhaustive Concordance*. [viitattu 20.10.2025]. <https://biblehub.com/strongs.htm>.

SUOJANEN, TYTTI – KOSKINEN, KAISA – TUOMINEN, TIINA 2012: *Käyttäjakeskeinen kääntäminen*. Tampere: Tampereen yliopisto.

TEKIJÄNOIKEUSLAKI 8.7.1961/404. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1961/404>.

THE KOREN TANAKH, תורה נביאים כתובים 1967/2015. Jerusalem: Koren.

TIETEEN TERMIPANKKI 2025. <https://tieteentermipankki.fi>.

TORVINEN, MERJA 2020: *Käännösstrategiat ja diskurssit – analyysi 1600–1800-lukujen ranskalaisista Lapin-kuvauksista ja niiden moderneista suomennoksista*. Acta Universitatis Ouluensis. Series B Humaniora 179. Oulu: Oulun yliopisto.

TOURY, GIDEON 1995: *Descriptive Translation Studies – and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

VEHMAS-LEHTO, INKERI 1999: *Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännösteoriaan*. Helsinki: Yliopistopaino.

VENUTI, LAWRENCE 1998: Strategies of Translation. – *Encyclopedia of Translation Studies* s. 240–244.

VENUTI, LAWRENCE 1995: *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. London: Routledge. <http://dx.doi.org/10.4324/9780203360064>.

VENUTI, LAWRENCE 2018. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Taylor & Francis eBooks.

VERMEER, HANS 1992: Is Translation a Linguistic or a Cultural Process? – *Ilha do Desterro* 0 (28) s. 37–51.

VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2008: *Ison suomen kieliopin verkkoversio*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos. URN: ISBN: 978-952-5446-35-7. [Viitattu 18.10.2025]. <https://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>.

VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. 2024. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisu 38. URN:NBN:fi:kotus-201435. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 22.11.2024 [viitattu 14.10.2025]. <https://kaino.kotus.fi/vks/>.

VVKS = Virtuaalinen vanha kirjasuomi -internetsivusto 2017. [viitattu 25.10.2025]. <https://vvks.it.helsinki.fi/index.html>.

WEINREICH, URIEL 2007: Yiddish Language – BERENBAUM, MICHAEL – SKOLNIK, FRED (toim.): *Encyclopaedia Judaica* 21. 2. painos s. 332–338.

Esitelmät

BUNIN BENOR, SARAH 2022: Jewish Languages. Commonality and Diversity. Esitelmä. Oxford: Oxford School of Rare Jewish Languages, 3.5.2022.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O
55	neuvoton	adj													
56	nide	subst			0										Merkityksessä "nidos"
57	nousta sijaltaan	verbi-idiomi						x							Sija merkityksessä "istumapaikka"
58	öjylamppu	subst								x					
59	olla [jotain] laatus	verbi-idiomi													
60	olla seisovillaan	verbi-idiomi													
61	pääliina	subst					Ljungo								Merkityksessä "pään kiedottava huivi"
62	palttoo	subst		ark.				1880							Myös: kalanruotokuviainen villapalttoo, villapalttoo, palttoo
63	paperossi	subst		vierasla	vanh., leik.			1880		x					
64	parkua	verbi					Agr 1544								
65	permanto	subst		tavallisemmin	lattia		Agr 1544								
66	piironki	subst			vars. puhek.										Muodossa ostopiironki
67	pistää	verbi		0 kuv.											Merkityksessä "puhua: toiminnan alkamisesta" (NS)
68	pöppö	subst		0 murt.											Merkityksessä "hullu, pelottava tappelupukari" (NS; Minn)
69	prikulleen	adv		ark.	ark.										
70	proviisori	subst													
71	puoti	subst			vars. ark. ja entisistä oloista										Myös: kauppapuoti
72	ravistunut	adj		0 kuv.											Merkityksessä "kulunut, rupsahtanut" (NS)
73	riemukas	adj								x					
74	riemumieli	subst													
75	rientää	verbi						x							
76	rouvahyvä	subst													
77	ruokasali	subst													
78	saada tuta	verbiketju		vain eräissä muodoissa ja yhteyksissä											
79	sadatella	verbi						x							
80	šaketti	subst													
81	samovaari	subst		aik.						x					Merkityksessä "hiilillä lämmitettävä ja lämpimänä pidettävä"
82	sangen	adv		tav. vain hyvin kirjallissävvisissä yhteyksissä											

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O
82	sangen	adv		tav. vain hyvin kirjallissävvisissä yhteyksissä											
83	sapiska	subst		ark.	ark.			1880							
84	sauhu	subst		tavallisempi ei juuri puhtaassa asiatyylissä				x							
85	se	pron						Agr							Definiittisyyden määrittäjä
86	seisahtua	verbi													
87	seistä nakottaa	kolorat.rakenne			0	ohK-P Kai KarE-K SavE									
88	seslonki	subst		vierasla	ark., vanh.	ark.		x		x					
89	sisikunta	subst			leik.	ark. leik.		x							
90	styränki	subst		vierasla	0	0									
91	sukkeluus	subst													
92	tänäpäpä	adv			0	vanh. ja kans.		x							
93	tanssata	verbi			murt.	kans.		x							
94	täräyttää	verbi				erik, vars. ark.									
95	tauota kertomasta	verbiketju													
96	tieneesti	subst			ark.										
97	tohtori	subst		vanh., leik.	epävirallisesti			x							Merkityksessä "epävirallisesti lääkäristä" (KS, NS)
98	toimittaa	verbi			murt.										
99	torailu	subst													
100	toraisa	adj								x					
101	Totta vie!	interj													
102	tulla tykö	verbi-idiomi			vars. murt., ylä.			x							
103	tuokio	subst						x							
104	tupakki	subst		ark.	vanh.			x							Muodossa tupakkirasia
105	tuskaisa	adj			vars. ylä.					x					
106	tuuma	subst													Merkityksessä "ajatus, idea"
107	tyttönen	subst								x					Merkityksessä "pieni, nuori tyttö"
108	tyystin	adv													
109	uuninpankko	subst						x							

Liite 2. Aineiston arkaismeja sisältävät segmentit ja niissä käytetyt käännostaktiikat ja -strategiat

Kohdeteksti	Lähdeteksti	Lähdeteksti sana sanalta	Kielellinen alkuperä	Taktiikka	Vieraannuttava?
provvisori	provizor	provvisori		adaptaatio	kotouttava
[väki] koki lämmitellä – kamiinan vieressä	nitkansu le-ahorei ha-tanur lehašem	heittä oli tullut lämmittelemään uunin taakse		adaptaatio	uttava, vieraannuttava
ääni oli kova ja kaikua kuin ukkosen jyly	kol ram ve-homa, be-kol ha-ra'am	äänteellinen sanaleikki: kova ja pauhaava ääni, ukkosen äänellä		adaptaatio	kotouttava
ahdinko	tsa'ar gadol	suuri kipu		adaptaatio	kotouttava
akkunalasit olivat jäätyneet	zgujijot ha-ħalonot	ikkunoiden jäät		adaptaatio	kotouttava
Ameriikan-osoitteet	adresot le-Amérika	osoitteet Amerikkaan		adaptaatio	kotouttava
Anjuta	Anjuta	venäläinen tytön lempinimi		vierassana	vieraannuttava
askarensa keskeltä	mi-toħ taħanunim	aneluiden keskeltä / Taħanun-rukouksien aikana (ba'al simħa ei		adaptaatio	kotouttava
avonaisia vaatearkkuja	meltehot pħuhot	avattuja laatikoita		adaptaatio	uttava, vieraannuttava
Avrom-ltsi	Avrom-ltsi	Abraham, lisak		vierassana	vieraannuttava
Bronštein	Bronštein	jiddišinkielinen sukunimi		vierassana	vieraannuttava
ei vielä konsaan	adajin lo	ei vielä		lisäys	uttava, vieraannuttava
eivät tulleet hänen tykönsä	lo kamu mi-panav	eivät nousseet hänen edessään		käännöslaina	uttava, vieraannuttava
eivät yhtikäs mitään	lo klum	eivät mitään		lisäys	kotouttava
emäntänsä Sore-Leien torailu	midoteiha šel Sore-Leie zugato	hänen puolisonsa Sore-Leien avut/ominaisuude luetuunjiddišin		adaptaatio	kotouttava
Feitelsohn	Feitelsohn	jiddišinkielinen sukunimi		vierassana	vieraannuttava
Haim	Haim	hepreankielinen miehennimi, "elämä"		vierassana	vieraannuttava
hän ajatteli mennä täryttämään Moskovan	ala al de'ato lagéšet al ha-oréah mi-Moskva ve	hänen mieleensä tuli mennä Moskovan-vieraan luo ja kolauttaa l		adaptaatio	kotouttava
hänen emäntänsä	zugato	hänen avioparinsa/-puolisonsa		adaptaatio	kotouttava
hänen miehensä elkeet prikulleen	klaster-panav šel ba'ala bi-mei alumav ha-toviv	hänen miehensä näköiskuva hyvinä nuorukaisvuosinaan		adaptaatio	kotouttava
hänen sielunsa janosi opintoja	nařso ħařka be-ħimudim	hänen sielunsa himoitsi opintoja		adaptaatio	neutraali
herkesi hetkeksi ja taukosi kertomasta	amad reġa mesaper	seisautui hetkeksi kertomisessa	Käännös viittaa	lisäys	kotouttava
herttainen ja ehtoisa emäntä	iša rabat-ħen ve-tovav ta'am	suuren suosiolisuuden ja hyvän maun nainen		adaptaatio	kotouttava
herttainen ja ehtoisa emäntä	iša rabat-ħen ve-tovav ta'am	suuren suosiolisuuden ja hyvän maun nainen		adaptaatio	kotouttava
Hiršele	Hiršele	"pikku Hirš"		vierassana	vieraannuttava
huolekkaasti	ba-ħarada	huolestuneena, levottomasti		adaptaatio	kotouttava
hyvän kalanruotokuvioisen villapaltonsa	le-toħ tso'aron adrato ha-ħama	lämpimän villakangastakkinsa kauluksen sisään		lisäys	uttava, vieraannuttava
hyväpäinen	na'ar tov	hyvä nuorukainen		adaptaatio	kotouttava
ja sitäkin laatuja toki oli sen taika	ve-éize késem tsafun bo	ja millainen salattu taika oli siinä		adaptaatio	kotouttava
jo ikäkulu ja ravistunut	zaken hu aħřav ve-over-be-tel	vanha hän on nyt ja parhaat päivänsä ohittanut		adaptaatio	kotouttava
jonka älyn ja hoksottimien ansiosta	še-ħohmata u-binata	jonka viisauden ja ymmärryksen		adaptaatio	kotouttava
jotta hekin sen kuulisivat ja saisivat tuta	ve-az jed'u ve-javinu	ja sitten he tietävät (fut.) ja ymmärtävät (fut.)		adaptaatio	kotouttava
juna	eglat mesilat-ha-barzel	rautatievaunu		yläkäsité	kotouttava
kaikenlaiset helyt	minei taħřitim	erilaisia koruja		alakäsité	kotouttava
kaikki hänelle kaikki sallitaan, hänen pillins	ha-kot mutar la, ha-kot maħol la	kaikki on sallittua hänelle, kaikki on hänen tanssiaan		adaptaatio	kotouttava
kaikki mielivät kuulla	kol neřeř te'atef liřmo'a	joka sielu kietoutuu (fut.) kuulemaan		adaptaatio	kotouttava
kaikki riemukkaana ja tomerina	kulam mele'im ħedva ve-hit'orerut	kaikki heistä täynnä riemua ja kiitollista hämmästyä (kirj.) herä		adaptaatio	kotouttava
kamari	ħéder	huone		alakäsité	kotouttava
kamarin peränurkka	kéren-zavit	kulmanurkka		lisäys	neutraali
kamiina	tanur	uuni		vieruskäsité	kotouttava
kasku	anekdoća	anekdootti, juttu		adaptaatio	kotouttava
kaulakravatit	anivot le-tsavreihem	solmiot kauloihinsa		käännöstaina	neutraali
Kaupassa Meiše-Josilla oli tuskaisat paikat	tsar lo ha-makom le-Meiše-Josi ba-ħanuto ha-	Tukala oli paikka Meiše-Josille pienessä puodissa		adaptaatio	kotouttava
koki puolustaa	mitkonen lehagen	yrittää puolustaa		adaptaatio	uttava, vieraannuttava
korkea herra	adam gadol	suuri mies		adaptaatio	uttava, vieraannuttava
korkea herra	ħei-nafři	vannomista: "niin totta kuin elän"		adaptaatio	kotouttava
krimiturkki	adéret-ha-kvasim	lampaannahkatakki		alakäsité	kotouttava
kuin mitkään styrängit	ke-"paritsim" mamař	todella kuin "ryövärit"	Jer. 7:11, Hes. 7	adaptaatio	uttava, vieraannuttava
kuin sadiskaa saaneena	ke-natun ba-asirim	kuin vangeille annettuna		adaptaatio	kotouttava
kuin sapiskaa saaneena	ke-natun ba-asirim	kuin vangeille annettuna		adaptaatio	kotouttava
Kunniani kautta!	Ba-ħajai!	[Vannon] elämäni kautta! "niin totta kuin elän"		adaptaatio	kotouttava
kuvastin	ispaklarija	kuvastin	aramea	adaptaatio	uttava, vieraannuttava
kypsän ymmärryksen ikään ehtinyt [+ alaviite]	še-kvar ħig'a li-řnot bina	joka oli jo tullut ymmärryksen vuosiin	Pirkei Avot 5:25	alaviite	vieraannuttava
lyso o l i s s a	be-g u m i n á z i j a		venäjä (malapro	adaptaatio	kotouttava
Leizer oli joukosta ainut	eħad hu Leizer šelo	ainoa oli hänen Leizerinsä		adaptaatio	kotouttava
liinavaatekauppia	soħer-ha-piřtan	pellava-/liinavaatemyyjä		käännöslaina	neutraali
likeisenä perheystävänä	le-haba kirvat miřpaħa	seuraavalla kertaa sukulainen / perheen läheinen		adaptaatio	kotouttava
lyseo [+ alaviite]	ha-gimnázija	lyseo	venäjä	alaviite	vieraannuttava
lysti ja lupsakka	kulo ra'anav ve-aliz	kokonaan iloinen ja hilpeä		adaptaatio	kotouttava
makuukamari	ħadar-miřkavo	makuuhuone (makuu myös merkityksessä "yhdyntä")		käännöslaina	neutraali
Manja	Manja	venäläinen tytön lempinimi		vierassana	vieraannuttava
Meiše-Josi	Meiše-Josi	Mooses, Joosef		vierassana	vieraannuttava
Meiše-Josi ansaitsi rahaa Sadonkorjaaja-H	miřtaħer Meiše-Josi le-řomer ba-pardeso šel	lirvääntynyt Meiše-Josi Sadonkorjaaja-Haimin hedelmätarhaan var		poisto, alaviite, lisä	kotouttava
Meiše-Josi läksi	jatsa Meiše-Josi	lähti Meiše-Josi		adaptaatio	uttava, vieraannuttava
Meiše-Josi oli köyhä ja vähäväkinen mies	Meiše-Josi ha-tam hu jehudi oni ve-řafat-béret	Hidas Meiše-Josi oli köyhä ja nöyrä mies		adaptaatio	kotouttava
mekkala	mesiba zo	tuon juhli(int)ja		adaptaatio	kotouttava
merkkimiesten kodeissa	be-veitei ħvirim	herrojen/herrasmiesten kodeissa		adaptaatio	kotouttava
metelöivä ja toraisa	kolanit ve-raganit	äänekäs ja kiukkuinen (f.)		adaptaatio	kotouttava
Mihinkäs sinä karaat?	Le-an ata rats?	Mihin sinä juokset?		adaptaatio	kotouttava
minun Leizerini hөөkistä	al-orong Leizer šeli	minun Leizerini valkeuksista	Jes. 26:19	adaptaatio	kotouttava
Mitä se hidas toimittaa?	Tam ma hu omer?	Hidas(kielinen) mitä hän sanoo?		adaptaatio	kotouttava
mitä varten Leizer näin ankarasti itseks	ma tiħe taħlitam šel ha-ħimudim ha-kařim halé	mikä on näiden vaikeiden opintojen päämäärä, jota Leizer itseks		adaptaatio	kotouttava
mutta oikoon	nisħt-klal ze be-jadeħa	ei ollenkaan tämä ole hänen (m.) käsissään		jiddiš (koodinvai	adaptaatio
myteri	sufa	myrsky		vieruskäsité	kotouttava

	A	B	C	D	E	F	G
76	Nohem	Nohem	Naahum		vierassana	vieraannuttava	
77	nostattaa taloon oikean riemumielen	terbe ha-simha ba-bájjit	lisää (fut.) iloa talossa		adaptaatio	kotouttava	
78	nousevat sijaitaan	jakúmu mi-mkomam	he nousevat (fut.) paikoiltaan		käännöslaina	uttava, vieraannuttava	
79	oli apeilla mielin	mahševotav nugot	hänen ajatuksensa olivat valittavat	Valitusvirret 1:4	adaptaatio	kotouttava	
80	oli virvoittava levähdyspaikka	hino haja al jošvav	miellyttävä oli istujilleen		adaptaatio	kotouttava	
81	on vissisti tärkeämpää	dohe	karkottaa (ajatuksesta)		adaptaatio	kotouttava	
82	ostopiironki	aron nikne	ostamme (fut.) kaapin		adaptaatio	uttava, vieraannuttava	
83	pääliina	mitpahta al roša	hänen päähuivinsa		käännöslaina	vieraannuttava	
84	paha ja julma ja vikapää	ra'a ve-ahzarit	paha ja julma (f.)		lisäys	kotouttava	
85	paloivat Meíše-Josin kasvot ylen punaisina	haju panav šel Meíše-Josi adumim me'od	olivat Meíše-Josin kasvot hyvin punaiset		lisäys	kotouttava	
86	paltoonliepeet	kanfot bigdo	vaatteensa kulmat		alakäsite	kotouttava	
87	paltoonsa	adrato	villakangastakkinsa		yläkäsite	neutraali	
88	parkuu	bohe	itkee		alakäsite	kotouttava	
89	pieni kauppauoti	hanut-markólet ktana	pieni kauppatavaraliike		adaptaatio	kotouttava	
90	pistivät venettä	mesihim ito al injanim rabim be-rusit	keskustelivat monista asioista venäjäksi		adaptaatio	kotouttava	
91	poikansa Leizerin lukuhalusta ja -höökistä	al-orot Leizer beno ve-gdutato	poikansa Leizerin valkeuksista ja suuruudesta		adaptaatio	kotouttava	
92	Pöppö-lšai	lšai ha-Mešuga	lšai hullu		käännöslaina	kotouttava	
93	Prokop	Prokop	venäläinen miehennimi		vierassana	vieraannuttava	
94	rientävät	jets'u	lähtevät (fut.)		adaptaatio	kotouttava	
95	rouva laskettelí sukkeluusia	hitotsetsa ha-gevéret be-šen	vitsaili rouva sulavasti		adaptaatio	kotouttava	
96	rouvahyvä	gvirti	rouvani, "madame"		adaptaatio	kotouttava	
97	šakettiin sonnustautunut	lavuš tibóset anglit	englantilaiseen pukuun pukeutunut		alakäsite	kotouttava	
98	samovaari	meiham	vedenkeitin		alakäsite	uttava, vieraannuttava	
99	sangen miellyttävää	nehamad	miellyttävää		lisäys	kotouttava	
100	sangen ovelasti	be-armumit raba	suurella oveluudella		adaptaatio	kotouttava	
	A	B	C	D	E	F	G
101	sangen viihdyttäviä	ne'imot	miellyttäviä		adaptaatio	kotouttava	
102	seistä nakotti	omed	seisoo		lisäys	kotouttava	
103	seslonki	sapa	sohva		alakäsite	kotouttava	
104	sisikuntansa	libo	sydämensä		adaptaatio	kotouttava	
105	Sore-Leie	Sore-Leie	Saara, Lea		vierassana	vieraannuttava	
106	Stepan	Stepan	venäläinen miehennimi		vierassana	vieraannuttava	
107	suuret ja röhkeät ketarat	ha-raglájim ha-gdolot ve-ha-amitsot	isot ja rohkeat jalat		adaptaatio	kotouttava	
108	suuri öljylamppu	ašášit gdola	suuri öljylamppu		käännöslaina	neutraali	
109	tänäpäni	ha-jom	tänään		adaptaatio	uttava, vieraannuttava	
110	tässä hän oli seisovillaan	hine jakum aššav	tässä hän nousee (fut.) nyt		adaptaatio	kotouttava	
111	täynnä paperossien sauhua	mele'im ešen-papirosot	täynnä paperossien savua		adaptaatio	kotouttava	
112	tiennestinsä	šharam	palkkansa		adaptaatio	kotouttava	
113	tölliistelivät tiiviinä murina	omdim tsufim	seisovat ahdeutuina		adaptaatio	kotouttava	
114	Totta vie!	ašen	tosiaan		adaptaatio	kotouttava	
115	tulee tykö se ihmeiden valtakunta	jikrav al pinat-pla'im zo	hän lähestyy (fut.) tuota ihmeiden nurkkaa		adaptaatio	uttava, vieraannuttava	
116	tuntemattomia ja outoja miesväen värkkejä	klei-géver zarim ve-bilti-jedu'im	vieraita ja tuntemattomia miestenvaatteita	5 Moos. 22:5	adaptaatio	kotouttava	
117	tyystin	tamid	aina, ikuisesti		adaptaatio	kotouttava	
118	uuninpankollle	at ha-tanur ha-ham	lämpimän uunin päälle		alakäsite	kotouttava	
119	Varjelkoon!	has ve-šalom	Varjelkoon! (kirj. "armoa ja rauhaa")		adaptaatio	kotouttava	
120	vitja	lot	ohut väjjeri		käännöslaina	neutraali	
121	yksi draamoista	ehad min ha-dramot	yksi näytelmäkappaleista		käännöslaina	vieraannuttava	
122	Zlate	Zlate	Zlata, slaavilainen tyttönimi		vierassana	vieraannuttava	

Liite 3. Novellien juonitiivistelmät

”Päivänsankarimies”: Meiše-Josi on köyhä, puhevammainen ja hyvin yksinkertainen mies ja siksi yhteisössään marginalisoitunut. Hänen kuopuksensa Leizer haluaa kohota arvoasemassa ja pönttää lyseon pääsytutkintoa varten. Kun Leizer palaa kaupungista onnistuneen tutkinnon jälkeen, isä riemuitsee. Synagogassa kuitenkin kukaan ei halua kuunnella hänen suurta uutistaan; alkaapa rabbi Nohem syyttää häntä suorastaan ajattelumattomuudesta. Onhan hän päästämässä pojan maallisten opintojen pariin ja kaupunkiin oppimaan *goyimien* tavoille! Isän monelle tasolle kasvava tuska ja hämmennys jäävät ratkaisemattomiksi. –Pääläelleen käännetty variaatio tšehovilaisesta kommunikaation vaikeuden/mahdottomuuden temasta sekä *Raamatun* Mooseksen henkilöahmosta.

”Särkyvää”: Pikkukaupungin lääkäri Feitelsohn on poikamieheksi jäänyt tragikoominen hahmo, joka havittelee vaimokseen varakkaan Bronšteinin talon nuorta tytärtä Manjaa. Ujon ja estyneen tohtorin unelmat ja suunnitelmat särkyvät, kun Bronšteineille saapuu kilpakosijaksi hurmaava Moskovan-vieras. Tohtori kutsutaan illanvietosta kesken kaiken sairaskäynnille, ja tilanne jää ratkaisemattomaksi.

Liite 4. Heprean translitteroinnista

Heprean kielen translitteroinnissa käytän SFS 5824 -standardin (SFS 5824:1998, 1998) suosituksia tai, niistä poiketessani, suomenkieliselle lukijalle selkeitä tai kansainvälisesti tuttuja käytäntöjä. Tämä tarkoittaa SUT-tarkekirjoitusta seuraavin lisäyksin:

- Merkeillä ה (het) ja ח (haf) kirjoitettavien, keskenään identtisesti ääntyvien h-kurkkuäänteiden merkkinä on *h*.
- Tsadi-merkillä צ kirjoitettavan äänneyhdistelmän /ts/ merkkinä on *ts*.
- Zájín-merkillä ז kirjoitettavan soinnillisen s:n /z/ merkkinä on *z*.
- Šín-merkillä ש kirjoitettavan suhu-s:n /š/ merkkinä on *š*.
- Jud-merkillä י (yod) kirjoitettavan suomen j:tä vastaavan äänteen merkkinä on *j*.
- Kuitenkin erisnimistä käytän tunnistettavuussyistä niiden kansainvälisesti vakiintuneita muotoja: näin esimerkiksi *Berkowitz* eikä *Berkovits*, *Sholem Aleichem* eikä *Šolem Aleiħem*, *Feitelsohn* eikä *Fajtelzon*.
- Hepreassa yksitavuinen prepositio, konjunktio, relatiivipronomini ja määräinen artikkeli kirjoitetaan kiinni niitä seuraavaan sanaan. Tällaiset heprealle tyypilliset prefiksit olen ilmaissut yhdysmerkillä: *ha-sapa*, *mi-mkomam*.
- Konsonanttiarvoltaan mykkien kirjainten álef (א) ja ájín (י) merkkinä on heittomerkki vokaalin edellä: *hit'orerut*, *pla'im*.
- Hepreassa sanapaino on yleensä viimeisellä tavulla. Milloin paino on tästä poikkeavassa paikassa, olen merkinnyt sen akuutilla: *anekdóta*, *klei-géver*.